

Ds 2011:42

Efter 65 – inte bara pension

En analys av de äldres ekonomiska situation

REGERINGSKANSLIET

Socialdepartementet

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/>

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2011

ISBN 978-91-38-23666-6
ISSN 0284-6012

Förord

Vad är en pensionär? Frågan känns inte helt lätt att besvara mot ljuset av den bild som tecknas i denna rapport om pensionärer-
nas levnadsvillkor. Den första pensionen lyfts allt oftare såväl före som efter 65-års åldern. Det blir allt svårare att tala om en pensionsålder. Allt fler arbetar allt längre efter fyllda 65. Många blandar inkomster från pension och från arbete. Det svenska pensionssystemet ger stort utrymme för egna val och en flexibel hantering av utträdet från arbetslivet. Samtidigt har flera reformer gjorts för att öka drivkrafterna att arbeta längre. Mycket tyder på att detta har gett resultat.

Socialdepartementets socialförsäkringsenhet har regelbundet publicerat rapporter om pensionärers levnadsvillkor. Denna rapport är den sjätte i ordningen. Rapporten har skrivits av Magnus Sjöström och Sara Örnhall Ljungh. Ett stort tack ska också riktas till Klas Lindström på SCB för värdefulla bidrag med data.

Den breda genomgång som görs i rapporten av pensionärer-
nas ekonomi ger oss viktig ny kunskap. Rapporten visar också att vissa vanliga uppfattningar om vad det innebär att gå i pension inte stämmer. Många av oss har ofta fått höra att inkomsterna som pensionär blir mycket lägre än den inkomst vi har innan pension. Men hur många vet egentligen att för dem som fyllde 66 år 2009 var den genomsnittliga inkomsten 96 procent av den inkomst de hade som 61–63 åringar?

Pensionärerna är långt ifrån en homogen grupp. Skillnaderna i ekonomisk standard är stor även bland pensionärerna. Att beskriva levnadsvillkoren är därför en komplex sak och kan göras på flera sätt. Detta är vår beskrivning och vår förhoppning är att denna rapport ska bidra till en fördjupad debatt kring pensionärernas levnadsvillkor. Rapporten ger oss ny kunskap men också inspiration till att ställa nya frågor.

Stockholm i november 2011

Petter Odmark
Departementsråd

Innehåll

Förord	3
1 Sammanfattande slutsatser	9
2 Inledning	13
2.1 När är man egentligen ålderspensionär?.....	13
2.2 Försörjningssätt runt 65 – ett stiliserat sätt att visa hur folk går i pension.....	16
3 Inkomstutvecklingen: följsamhetsindex och typfall	19
3.1 Följsamhetsindexering och balansering.....	19
3.2 Typfall.....	24
4 Pensionärernas inkomster	29
4.1 Andra inkomster än pension har betydelse för yngre pensionärer	29
4.2 Allmän pension viktigaste inkomstkällan.....	32
4.3 Nästan alla yngre pensionärer har inkomstpension.....	33
4.4 Grundskyddet minskar sambandet mellan disponibel inkomst och intjänad pension	35

4.5	Ökad andel äldre i arbete	37
4.6	Fortsatt kontakt med arbetslivet efter 65 sker i många fall i nya sammanhang	39
5	Inkomstutvecklingen ur ett individperspektiv	43
5.1	Panelanalys: vi följer samma personer över tid	43
5.2	Svagare inkomstutveckling för pensionärer än för förvärvsaktiva	43
5.3	Äldre kvinnor har lägst inkomster	45
5.4	Stora inkomstskillnader bland pensionärer men viss utjämning över tid	47
6	Förändring i ekonomisk standard vid pension	49
6.1	Tillvägagångssätt	49
6.2	Olika relativ inkomst beroende på tidigare sysselsättning och inkomstnivå	50
6.3	Stora variationer i relativ inkomst	53
6.4	Relativ inkomst har knappt förändrats mellan årskullarna 1938 till 1943	54
6.5	Större andel tjänstepension och arbetsinkomst för senare årskullar	55
6.6	Stor skillnad i relativ inkomst för dem med och utan arbetsinkomst vid 66 års ålder	57
6.7	Relativ inkomst efter 66 års ålder	58

7	Ekonomisk situation ur ett grupperspektiv	61
7.1	Pensionärerna, en föränderlig grupp.....	61
7.2	Pensionärsgruppens ekonomiska standard i förhållande till övriga befolkningen.....	63
7.3	Inkomstjämlighet, pensionärer jämfört med övriga.....	68
7.4	Pensionärer med svag ekonomi.....	70
7.5	Tillgångar och skulder	77
7.6	Pensionärernas utgifter.....	80
	Bilaga 1 Material och metod	83
	Inkomstutvecklingen ur flera perspektiv.....	83
	Inkomstbegrepp	84
	Datamaterial	85
	Bilaga 2 Regelförändringar 1999–2011.....	89

1 Sammanfattande slutsatser

- Pensioneringsåret är allt mindre självklart skrivet till 65: fler tar ut sin pension innan, fler väntar. Dessutom kombinerar äldre ofta arbete och pension.
- Allt fler äldre har löneinkomster. T.ex. har andelen 66-åringar med löneinkomst ökat från 19 till 36 procent mellan 1997 och 2009. Om egenföretagare räknas med är andelen 66-åringar med arbetsinkomst 41 procent. Bland 71-åringarna har hela 21 procent arbetsinkomst. Äldre hittar ofta nya sammanhang de får lön från, exempelvis ideella föreningar, trossamfund och bostadsrättsföreningar.
- Efter en tid av reallt ökade pensioner sänktes de inkomstgrundade pensionerna 2010 och 2011. Den grupp pensionärer som har lägst pensioner har haft den relativt bästa utvecklingen.
- Grundskyddet i form av garantipension och bostadstillägg utjämnar inkomstskillnaderna mellan dem som intjänat en pension och dem utan inkomstgrundad pension. Framförallt berörs kvinnor av denna effekt då de oftast har en lägre inkomstgrundad pension än män.
- För pensionärer är den allmänna pensionen den viktigaste inkomstkällan - detta gäller framförallt de äldre pensionärerna. Totalt 65 procent av pensionärernas sammanlagda inkomst kommer från det allmänna pensionssystemet.

Tjänstepensioner står för 15 procent och kapitalinkomster för 10 procent av inkomstsumman. Arbetsinkomster utgör 5 procent och privata pensioner 4 procent.

- Individer som varit pensionärer hela perioden 2004 till 2009 har haft en svagare inkomstutveckling än dem i förvärsaktiv ålder. Detta är en naturlig effekt av pensionssystemets utformning men inkomstskillnaden har även förstärkts genom jobbskatteavdragets införande.
- Övergången till ålderspension innebär en förändring av inkomsten. Årskullen född 1943 hade som nyblivna pensionärer en inkomst som motsvarar 96 procent av den de hade vid 61–63 års ålder. Det finns däremot stora individuella skillnader bland annat beroende på försörjningssätt mellan 61 och 63 år. Denna relativa inkomst har varit på samma nivå för årskullarna födda 1938 till 1943 men inkomstsammansättningen vid 66 års ålder har förändrats: den allmänna pensionens betydelse har minskat medan tjänstepensionens och arbetsinkomstens betydelse har ökat för de yngre årskullarna.
- Nyblivna pensionärer har en tredjedel högre ekonomisk standard än pensionärgruppen i stort. När pensionärsgruppens sammansättning förändras på så vis att yngre tillkommer och äldre försvinner ökar pensionärsgruppens inkomstnivå över tid. Denna effekt förstärks av att de många 40-talisterna går i pension.
- Ensamstående och äldre pensionärer har sämst ekonomi. Sammanboende pensionärer har totalt sett en ekonomisk standard om 92 procent av förvärsaktivas, ensamstående manliga pensionärer 69 procent, ensamstående kvinnliga pensionärer 63 procent. Yngre sammanboende pensionärer har en ekonomisk standard i nivå med förvärsaktivas.

Utrikes födda pensionärer har en lägre ekonomisk standard än svenskfödda pensionärer.

- Andelen ekonomiskt utsatta (<60% av medianinkomsten) har ökat mellan 2002 och 2011 i takt med att medianinkomsten i samhället har höjts. Andelen med låg ekonomisk standard har ökat både i åldrarna 0–65 som för pensionärer. Det är vanligast med låg ekonomisk standard bland ensamstående pensionärer - var fjärde kvinna och var femte man räknades som ekonomiskt utsatta. Sammanboende pensionärer har en klart lägre andel ekonomiskt utsatta, ca 5 procent. Andelen sammanboende pensionärer har ökat de senaste tio åren, vilket delvis dämpat ökningen av ekonomisk utsatthet bland pensionärer.
- Andra mått på ekonomisk utsatthet ger intrycket att pensionärerna har en jämförelsevis låg andel med ekonomiska problem: andelen med ekonomiskt bistånd är låg (mindre än 1 procent), vad gäller självupplevda ekonomiska svårigheter i intervjuundersökningar uppvisar pensionärer också jämförelsevis lägre andelar än den yngre befolkningen.
- Pensionärerna har relativt stor nettoförmögenhet (tillgångar minus skulder) jämfört med den yngre befolkningen.
- Unga pensionärer spenderar i genomsnitt relativt mer på kultur och transport än dem i förvärvsaktiv ålder. Kultur- och transportutgifterna minskar med stigande ålder medan utgifterna för hälsovård och boende ökar.

2 Inledning

2.1 När är man egentligen ålderspensionär?

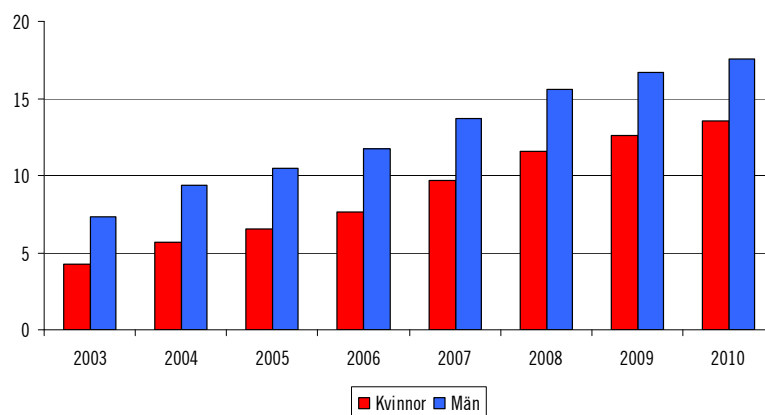
I många sammanhang diskuteras pensionsrelaterade frågor som något som gäller personer 65 år och äldre. Denna vana att begränsa diskussionen till personer som passerat 65-årsgränsen är djupt rotad och historiskt sett kan den även sägas ha varit motiverad. I ATP-systemet var pensionsåldern satt till 65, dock med möjlighet till tidigarelagt och uppskjutet uttag. Allt fler personer är dock inte pensionärer i formell mening trots att de fyllt 65. De har inte tagit ut sin pension och fortsätter att arbeta. Pensionsbegreppet är i omvandling.

65-årsgränsen är nu alltså inte längre en lika självklar vattendelare mellan pensionär och icke-pensionär. Pensionsåldern i det allmänna systemet är flexibel, vilket innebär att man kan ta ut delar eller hela sin pension från och med det att man fyller 61. Att börja lyfta sin pension före 65 har börjat praktiseras i allt större omfattning på senare år. Även senarelagt uttag blir allt vanligare. Sverige har sedan 2003 infört en rätt att kvarstå i sin anställning till 67 års ålder.

Av diagram 2.1 framgår att andelen bland 61–64 åringarna som tar ut inkomstpension före 65 års ålder har ökat för varje år. Det är vanligare att män tar ut den inkomstrelaterade pensionen innan 65 års ålder än kvinnor. Andelen av befolkningen som tar ut pension före 65 år har mer än fördubblats mellan 2003 och 2010. 90 procent av dem som har tagit ut sin inkomstgrundade

pension (exklusive premiepension) gör det dessutom i full omfattning.¹

Diagram 2.1 Andel av 61–64-åringar som tagit ut inkomstrelaterad pension. Decembervärden respektive år

Källa: Pensionsmyndigheten.

Not: exklusive uttag av premiepension.

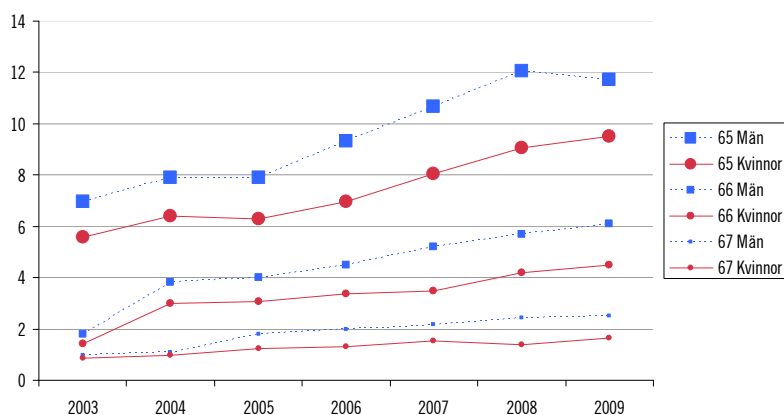
Ålder för uttag av ålderspension är dock inte liktydigt med att man lämnar förvärvslivet. Ett uttag före 65 kombineras i många fall av fortsatt arbete, åtminstone på deltid.

Även om de tidigarelagda uttagen ökat i omfattning så ökar även andelen som väljer att vänta med att ta ut sin pension till efter 65. I takt med förbättrad hälsa och förändrat arbetsliv har ett längre yrkesliv möjliggjorts för många och därigenom ett uppskjutet uttag. Mer än var tionde person väntar nu till efter 65 år med att ta ut sin pension. Det är vanligare att män väntar med att ta ut sin pension än kvinnor, se diagram 2.2. Att man tar ut sin pension är inte heller liktydigt med att man slutar arbeta.

¹ I diagram 2.1 har de som enbart tagit ut sin premiepension exkluderats. Antalet med enbart premiepension december 2010 var ca 15 000 av totalt 92 000 personer med uttag av inkomstgrundad pension i åldrarna 61–64.

Många kombinerar en pension med viss arbetsinkomst långt efter 65 års ålder.²

Diagram 2.2 Andel i varje årskull som inte tagit ut någon pension 65–67 år 2003–2009

Källa: SCB, LINDA.

När pensionsreformen genomfördes ville riksdagen eftersträva en flexibel pensionsålder. Under de knappa tio år det reformerade systemet kan sägas gälla i praktiken tyder ovanstående förändringar i uttagsmönstren på ett visst genomslag för denna princip – både andelen som tar ut pension före som efter 65 har ökat.

Sammanfattningsvis kan konstateras att dessa förändringar gör begreppet ålderspensionär mer svåravgränsat. Är en person som tar ut full pension och samtidigt arbetar heltid pensionär eller inte? En definitionsmässig avgränsning måste ändå göras i analyserna. I den här rapporten undersöker vi de äldres ekonomiska situation i mer generell mening. Vi har därför i flera fall valt att definiera pensionärgruppen som personer som under året ska fylla 66 år eller mer. Här och var har vi gjort tillägg till

² För arbetsinkomster bland äldre än 65, se bland annat kapitel 4.

denna definition och anger i så fall hur. Den åldersmässiga avgränsningen är således gjord efter den traditionella 65-årsgränsen – det kan finnas skäl i framtida analyser att ompröva denna mot bakgrund av dynamiken i dagens uttagsmönster.

Datamaterialen vi har tillgängliga bygger på kalenderårsdata. Rent tekniskt är det år en person fyller 65 ett övergångsår från arbete till pension om man nu antas gå mellan dessa två tillstånd på sin 65-årsdag. Det kalenderåret inrymmer därför ofta både inkomster från det tidigare arbetet och pension. Därför görs analyserna i sådana sammanhang från och med det år personer fyller 66 år.

2.2 Försörjningssätt runt 65 – ett stiliserat sätt att visa hur folk går i pension

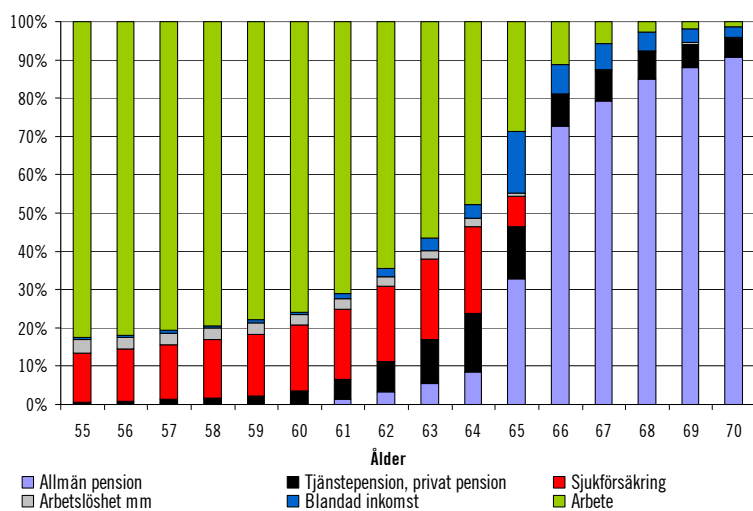
Man kan lämna arbetslivet på många sätt: uttag av allmän pension, tjänstepension eller privat pension. Man kan också bli arbetsoförmögen och få rätt till ersättning från sjukförsäkringen. I diagram 2.3 nedan visar vi hur människor lämnar arbetslivet vid olika åldrar och på olika sätt. Där presenteras ett renodlat sätt att visa hur folk försörjer sig åren kring 65. Varje person har inpassats till en av följande ”försörjningskategorier”:

- Allmän pension
- Tjänstepension och privat pension
- Sjukförsäkring (Sjukersättning och sjukpenning)
- Arbetslöshet m.m. (arbetslöshetsersättning, socialbidrag, bostadsbidrag)
- Arbetsinkomster
- Blandad inkomst (ingen dominerande kategori av ovanstående)

Då personen haft mer än hälften av sin sammanlagda inkomst från någon kategori har den klassificerats till denna, om ingen kategori dominerar klassas personen ha ”Blandad inkomst”.

Genom denna uppdelning får vi bland annat en bild av hur många som redan före 65 har sin huvudsakliga försörjning från någon pensionskälla eller andra inkomstslag.

Diagram 2.3 Andelen personer 55–70 år efter huvudsaklig försörjning 2009

Källa: SCB, LISA.

Till exempel försörjer sig en liten andel av 61–64-åringarna huvudsakligen genom uttag av sin inkomstgrundade allmänna pension – än mer vanligt i dessa åldrar är att pensioneringen sker genom tjänste- och privat pension. Cirka 15 procent av dem som skulle fylla 64 hade t.ex. sin huvudsakliga försörjning på sådant sätt. Och redan vid 55 års ålder har en liten andel av befolkningen försörjning genom tjänste- och privat pension. En inte obetydlig andel av årskullarna yngre än 65 har sin främsta inkomst från sjukförsäkringen. Bland 64-åringarna har nära var fjärde sin huvudsakliga försörjning från den. Redan vid 60 års ålder har 17 procent av årskullen sjukförsäkringen som huvudsaklig inkomst. Mönstret av ökande antal sjukersättningar (f.d. förtidspension) har vänts på senare år, men vi kan ändå förvänta

oss fortsatt höga andelar i åldersgrupperna 60–65 med ersättning från trygghetssystemen även i framtiden. Då en person väl beviljats sjukersättning är utsikterna att lämna den före 65 relativt små. Alla över 65 har inte pension som huvudsaklig försörjning. En del har arbetsinkomster som främsta inkomstkälla. Bland 66-åringarna har 11 procent arbete som försörjning, motsvarande för 67-åringar 7 procent (ännu fler har ju arbetsinkomster men inte som dominerande inkomsttyp). Andelen minskar ju högre ålder som undersöks. Bland 70-åringar har 1 procent arbete som huvudsaklig försörjning. Sammantaget kan konstateras att vägarna ut ur arbetslivet är många och denna framställning fångar långt från alla – men att alla automatiskt går från yrkesarbete till enbart ålderspension vid 65 är inte längre en huvudregel.

3 Inkomstutvecklingen: följsamhetsindex och typfall

I det här kapitlet börjar vi med att diskutera varför den allmänna pensionen minskades 2010 och 2011. Sedan studerar vi utvecklingen för ett antal stiliserade typfall för att visa hur olika förändringar påverkat olika pensionärens ekonomi.

3.1 Följsamhetsindexering och balansering

Pensionerna ska följa inkomstutvecklingen

Från och med 2002 började inkomst- och tilläggspensionen räknas om på ett nytt sätt. Det nya sättet kallas följsamhetsindexering. Innan det, i det gamla ATP-systemet, hade pensionerna varje årsskifte skrivits upp i förhållande till prisbasbeloppet (dvs. hur den allmänna prisutvecklingen varit, mätt med konsumentprisindex). Det innebar att pensionerna alltid kunde sägas vara reall säkrade – de följde inflationen och pensionärernas köpkraft med den.

Följsamhetsindexeringens princip är att det ska finnas en koppling mellan inkomstutvecklingen för de förvärvsaktiva (åldrar 16–64) och pensionärerna. Förenklat kan sägas att pensionerna skrivs upp i förhållande till hur snittinkomsten ökar för dem i arbetsföra åldrar. På så vis ville pensionssystemets reformatorer skapa en följsamhet mellan pensionerna och de förvärvsaktiva. En anledning var att stärka kopplingen mellan lönesummans tillväxt (vilken avgifterna tas ut på) och pensionerna,

en annan var grundad på sociala skäl: i tider av god löneutveckling skulle även pensionärerna få ta del av de goda tiderna så att inte de relativt sett släpade efter fullt så mycket och vice versa. Följsamhetsindexering innebär nu inte helt att pensionerna fullt ut följer löneutvecklingen. Det sker varje år ett avdrag om 1,6 procentenheter.³

Kravet på finansiell stabilitet: automatisk balansering

Utöver den vanliga följsamhetsindexeringen finns också regler för automatisk balansering. Dessa finns till för att pensionssystemets finansiella stabilitet ska säkras. Om pensionssystemets beräknade tillgångar understiger skulderna får detta genomslag på pensionernas uppräkningsgrad. Balanstalet anger förhållandet mellan tillgångar och skulder.⁴ Om det understiger 1 (tillgångarna mindre än skulderna) så ska automatisk balansering ske. Man återställer alltså balansen mellan skulder och tillgångar genom att räkna upp pensionerna lite mindre (och pensions-skulderna till dem som ännu inte tagit ut sin pension). I ett förlopp av balansering så fortsätter balanstalet att påverka följsamhetsindexeringen ända tills det att balansen mellan tillgångar och skulder återställts – och ännu längre – för när återigen balanstalet är högre än 1 så skrivs pensionerna upp med *mer* än bara följsamhetsindex tills dessa att pensionerna är på den nivå de skulle varit om inte någon balansering skett ursprungligen. Det efterföljande förloppet efter nedskrivningarna kan alltså liknas vid en inbyggd ”kompensationsfas” som följer efter den inledande tiden av nedjusterade pensionsomräkningar. Årsskiftet

³ Avdraget kan sägas vara av teknisk natur och beror på att de med inkomstpension fått högre pension i början av pensionstiden. Den initialt högre pensionen indexeras sedan med inkomstindex med avdrag för de 1,6 procenten resterande tid efter att pensionen tagits ut. Avdraget gäller även tilläggs pensionen.

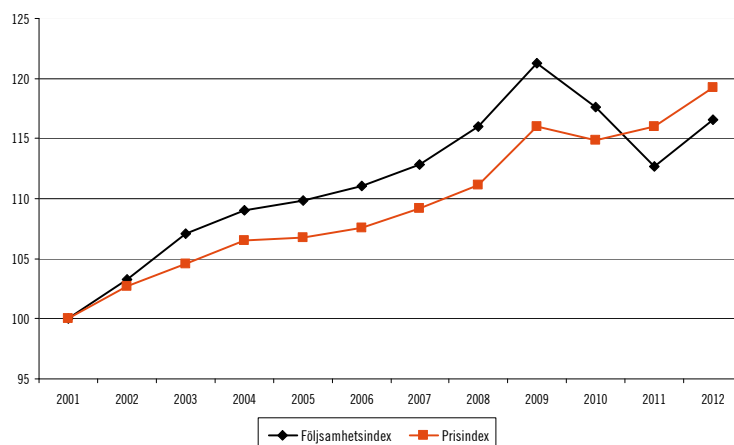
⁴ Pensionssystemets tillgångar förändras främst genom hur avgiftsbasen utvecklas samt hur buffertfondernas värde förändras. Skuldsidans främsta förändringsparamenter kan sägas vara den takt i vilken skulden förräntas. Det är just den förräntningen som påverkas då den automatiska balanseringen utlöses.

2009/2010 var första gången reglerna för automatisk balansering tillämpades.

11 år med följsamhetsindex – så har det gått (och kommer att gå 2012)

Ser vi till den ackumulerade utvecklingen sedan 2002 och inkluderar kommande uppskrivning 2012 (vilken i skrivande stund redan är fastställd) har pensionerna sammantaget ökat med 16,6 procent. Jämför vi med motsvarande utveckling för prisbasbeloppet (vilket får symbolisera den allmänna prisuppgången under perioden) är resultatet 19,2 procent. Totalt sett har därmed följsamhetsindexeringen hittills lett till en något lägre pensionsnivå än den gamla normen. Orsaken till detta är åren 2010 och 2011 då pensionerna minskades med 3,0 respektive 4,3 procent. Dessa år bidrog ett balanstal understigande 1 till pensions-sänkningarna. Egentligen spelar det mindre roll huruvida det just är balanstalet som påverkat den sammantagna indexeringen eller ej – det som spelar roll för den enskilde pensionären är ju det totala resultatet. Om snittinkomsten utvecklas svagt i Sverige så kommer pensionerna att få en låg uppskrivning oavsett om balanseringen aktiveras eller ej. Nämnas kan t.ex. att det första året pensionerna sänktes (2010) skulle de sänkts även om balanseringen inte aktiverats. Att den aktiverades bidrog emellertid till en ännu större nedskrivning.

Diagram 3.1 Utveckling av följsamhetsindex (inklusive balansering) och prisbasbelopp ackumulerat 2001–2012. Index 2001=100

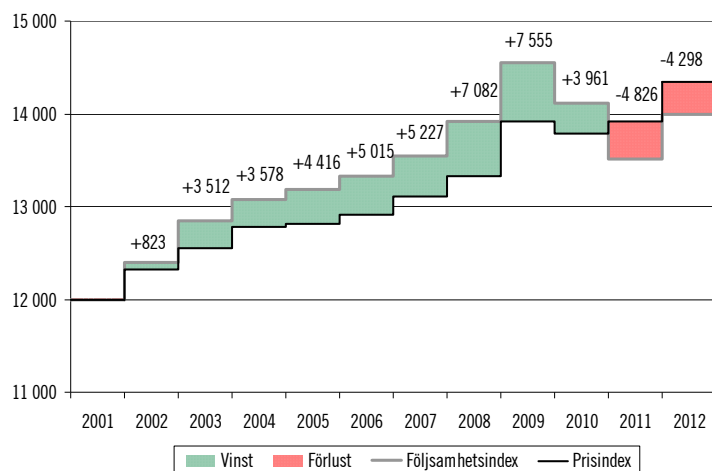

Källa: Pensionsmyndigheten

De flesta pensionärer har tjänat på den nya indexeringen

Trots att pensionsnivåerna 2012 kommer att vara på en lägre nivå än om de skrivits upp med prisbasbeloppet så har ändå paradoxalt nog många pensionärer sammantaget tjänat på det nya sättet att omräkna pensionen. Orsaken till detta är att åren 2002–2009 ökades pensionerna med följsamhetsindexeringen realt sett. Det ledde till att utbetalningarna blev högre. En person som varit pensionär sedan 2002 har alltså fått mer utbetalt under hela perioden än han/hon skulle fått med det gamla sättet. Sänkningarna 2010–2011 räcker inte för att utradera den ”vinst” som gjordes under de goda åren dessförinnan. I diagram 3.2 visas detta genom att åskådliggöra den årligt högre utbetalningen följsamhetsindex givit för en person med en pension om 12 000 kronor i månaden 2001.

Diagram 3.2 Pensionsnivå och årligt större/mindre utbetalning, följsamhetsindex jämfört med prisindex för en pension med 6,5 ATP-poäng 2001

Källa: Socialdepartementets beräkningar

De gröna ytorna är de år då pensionsnivån blivit högre med följsamhetsindexeringen jämfört med prisindex. De röda ytorna visar på motsvarande sätt hur mycket lägre utbetalning som gjorts det året. Då vi summerar hela perioden (gröna minus röda ytor) har den sammanlagda utbetalningen blivit cirka 32 000 kronor högre än om pensionen skulle skrivits upp med prisbasbeloppet. Observera att detta gäller för en person som varit pensionär under hela perioden. Det är naturligtvis avgörande när personen blivit pensionär och hur stor andel denne har av t.ex. inkomstpension samt hur hög pensionen är.

Att pensionerna hade en hög uppräkningstakt åren 2002–2009 utgjorde i sig en orsak till att den automatiska balansenringen utlöstes 2010. Detta på grund av att skulden därmed hade förräntats så pass kraftigt. Man kan alltså se nedskrivningarna 2010–2011 som en slags korrigeringsåren för en för hög skuld enligt

sättet att beräkna systemets tillgångar och skulder. Detta är naturligtvis olyckligt ur ett rent ekonomiskt perspektiv; nämligen att höga variationer i pensionsomräkningarna orsakade av balansering skapar omfördelningseffekter. Vissa personer hinner t.ex. inte uppleva en period av återhämtning som beskrivits ovan efter det att en balansering skett. Andra personer är bara pensionärer under den period då reala ökningar skett och är därmed vinnare ur det perspektivet.

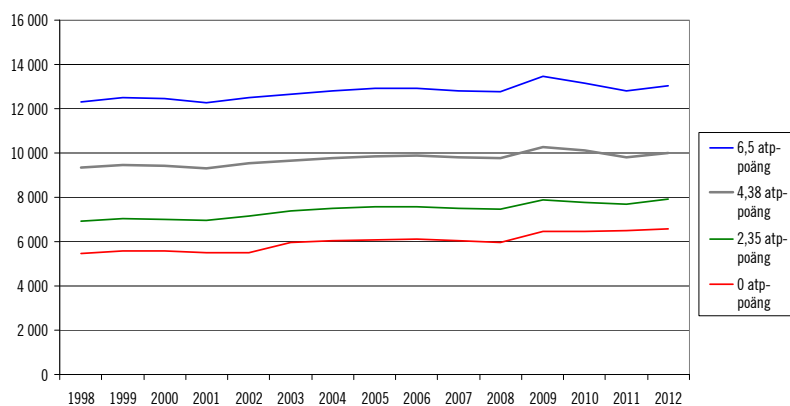
3.2 Typfall

I det här avsnittet diskuteras utvecklingen av den allmänna pensionen för ett antal typfall. Genom denna metod får vi en uppfattning om hur inkomsten efter skatt utvecklats för personer med olika nivå på sin allmänna pension. Den allmänna pensionen har stor betydelse för de flesta av pensionärerna, och framförallt för dem med låga och medelhöga pensioner.

God utveckling för garantipensionärer – sämre för dem med höga pensioner

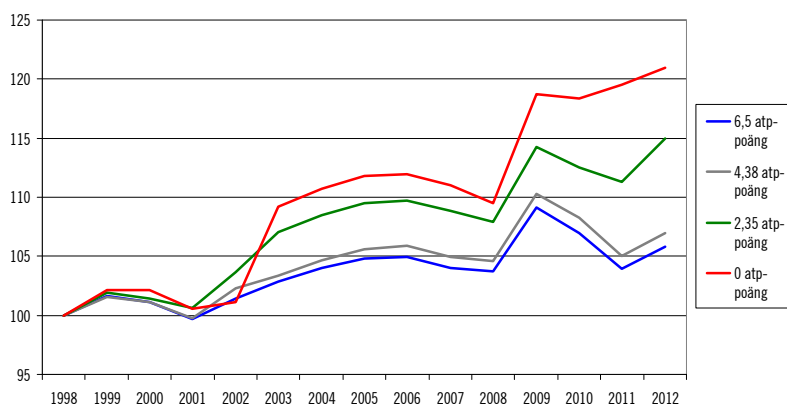
Diagram 3.3 och 3.4 visar hur den allmänna pensionen utvecklats för fyra olika typfall. Beräkningarna har utförts av Pensionsmyndigheten. Det rör sig om ogifta personer med olika hög inkomstgrundad pension. För varje år visas beloppet efter det att skatt dragits. Inga förmåner utöver garantipension och tilläggs-pension ingår. Det innebär att t.ex. att bostadstillägg, som utgår till många med låga pensioner, inte finns med.

Diagram 3.3 Utvecklingen av allmän ålderspension efter skatt i 2011 års priser

Källa: Pensionsmyndigheten

Diagram 3.4 Utvecklingen av allmän ålderspension efter skatt i 2011 års priser. Index=100 1998

Källa: Pensionsmyndigheten

Den som helt saknar inkomstgrundad pension (0 ATP-poäng) upplevde en relativt stor förbättring i samband med att det nya pensionssystemet sjsattes 2003. Garantipensionen ersatte då

folkpension och pensionstillskott samtidigt som det särskilda grundavdraget för pensionärer avskaffades. Garantipensionen sattes så hög att inga skulle förlora på nyordningen, oavsett kommunalskattesats. Sett till perioden 1998–2012 har den reala nivån enligt detta sätt att mäta ökat med 21 procent för dem med 0 ATP-poäng. I detta inryms dels rena nivåhöjningar av grundnivån som 2003 men även successiva skattesänkningar under perioden. Åren 2002, 2009, 2010 och 2011 gjordes skattesänkningar riktade särskilt till pensionärer. Skattesänkningen 2009 riktades särskilt till dem med låga pensioner och för en ensamstående garantipensionär innebär det en skattesänkning om 2 600 kronor. Skattesänkningarna 2010 och 2011 var delvis motiverade av att de inkomstgrundade pensionerna skrevs ned dessa år. De som endast har garantipension berördes inte av den negativa pensionsomräkningen i samma utsträckning.⁵ Då även garantipensionärerna fick ta del av skattesänkningarna har de därigenom haft en bättre utveckling åren 2009–2011 än dem med högre pensionsnivåer.

För dem med maximal ATP-poäng har följsamhetsindexeringen inneburit en trendmässigt ökande real nivå ända fram till 2010. Då följde två år av ganska kraftiga minskningar som berörts ovan. År 2011 minskades pensionen genom en negativ följsamhetsindexering men nominellt skyddades gruppen genom sänkt skatt. Sett till inflationen det året upplevde dock ATP-gruppen en reallt minskad inkomstnivå. Kommande årsskifte sker återigen en ökning av tilläggspensionen genom följsamhetsindexeringen (+3,5 procent) vilket bidrar till en ökande inkomstnivå. Men reallt sett är pensionsnivån inte lika hög som toppåret 2009.

⁵ Garantipensionen ökar med prisbasbeloppets förändring respektive årsskifte. I diagrammet har inkomsterna gjorts jämförbara genom att rensa för inflationen mätt som konsumentprisindex på årsgenomsnitt. Då prisbasbeloppets ökning baseras på det tidigare årets prisstegringstakt (juni-juni), och kompensationen för inflation därmed "släpar", får detta till följd att den reala nivån kan variera upp och ned över tid. Men det är framförallt rena nivåhöjningar av garantipensionen och skatteeffekter som orsakar inkomstförändringen för dem med 0 ATP-poäng över tid.

De med låga pensioner har alltså upplevt en klar förbättring sedan införandet av garantipension 2003. Skattelättnader har därefter bidragit till mer ökning över tid. För dem med högre pensioner har utvecklingen varit mer varierande i det avseendet att kraftiga reala minskningar skett enskilda år. Den totala utvecklingen är heller inte lika gynnsam. Sammantaget har alltså inkomstskillnaden mellan höginkomstpensionärer och låginkomstpensionärer enligt dessa typfall både i absolut och relativ bemärkelse minskat över tiden. De med maximal ATP har enligt typfallen trots utjämningen en dubbelt så hög inkomst efter skatt 2012 jämfört med dem som saknar inkomstgrundad pension.

Det är ofrånkomligt att följsamhetsindexering och balanseringar kommer leda till större svängningar i den reala köpkraften för dem med inkomstgrundade pensioner även i framtiden.

4 Pensionärernas inkomster

4.1 Andra inkomster än pension har betydelse för yngre pensionärer

Som tidigare diskuterats finns ingen självklar gräns för när man är pensionär eller inte – långt ifrån alla personer över 65 får hela sin inkomst enbart från pensionssystemet. För att beskriva olika inkomsters betydelse visas här två diagram över inkomsten från olika källor beroende på ålder, för män respektive kvinnor. Inkomstnivåerna är den genomsnittliga inkomsten per årskull innan skatt dragits. Bilden kan alltså beskrivas som en ögonblicksbild för kalenderåret 2009 där varje årskulls genomsnittliga inkomstsammansättning visas. Kvinnor ligger genomgående lägre än män och äldre har generellt sett lägre inkomster än yngre.

Diagram 4.1 Genomsnittligt belopp per årskull olika inkomstkällor, 2009.
Män 66–100 år

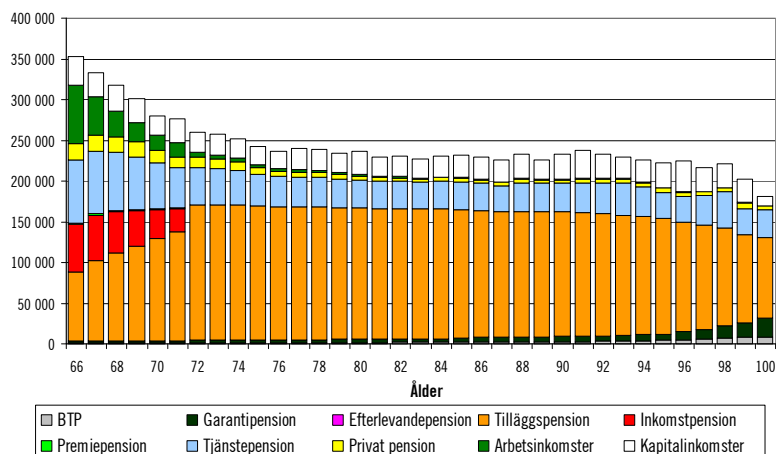
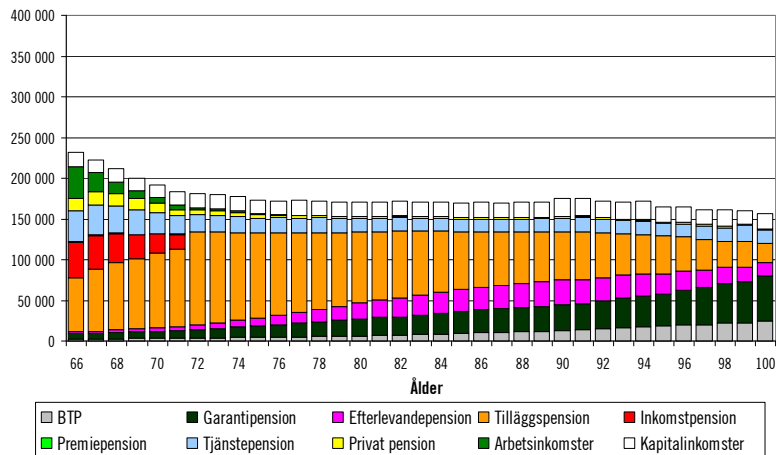

Diagram 4.2 Genomsnittligt belopp per årskull olika inkomstkällor, 2009.
Kvinnor 66–100 år

Källa: SCB, LISA.

Inkomstpension, tilläggs pension och premiepension är förstås beroende av hur pensionärens tidigare yrkesliv sett ut. Många äldre (kvinnor) har haft få eller inga år på den avlönade arbetsmarknaden och uppbär därför delvis eller enbart garantipension. Av diagrammet framgår hur grundskyddet i form av *garantipension* och *bostadstillägg*⁶ utgör en allt väsentligare del av totalinkomsten ju högre åldrar som studeras.⁷ För män är inte dessa grundskyddsförmåner alls lika betydelsefulla. *Efterlevandepension*, i form av änkepension finns främst bland äldre kvinnor.

För yngre kullar (framförallt upp till 70 års ålder) finns ett betydande inslag av *tjänstepension* och *privat pension*. Utöver detta har de yngre åldrarna även relativt stora *arbetsinkomster*. Det beror delvis på att samtliga 66+ inkluderats i materialet, och att vi alltså inte ställt som krav att personerna ska uppbära en pension. Det innebär att en del personer fortfarande arbetar utan att uppbära pension och således ökar den genomsnittliga arbetsinkomsten (pensionsinkomsterna är t.ex. lägre för 66-åriga än 67-åriga män). Männen har i genomsnitt en högre nivå än kvinnor i alla inkomstslag förutom grundskyddsförmånerna.

Av diagrammen framgår även den successiva 20-delsinfasingen av det nya pensionssystemet: inkomstpensionsbeloppet är ökande ju yngre årskull som studeras med start för dem födda 1938, tilläggs pensionens del minskande (f.d. ATP).

⁶ I kategorin bostadstillägg ingår även äldreförsörjningsstöd i LISAmaterialet. Belopps- och antalsmässigt är äldreförsörjningsstödet relativt litet vilket innebär att det inte påverkar resultaten i nämnvärd omfattning.

⁷ Det bör kommenteras att inkomsterna inte är helt jämförbara med varandra då vissa inkomsttyper, t.ex. BTP är skattefria. "Värdet" av dessa skattefria transfereringar är egentligen högre än t.ex. arbetsinkomster och pensionsinkomster då de sistnämnda är föremål för beskattning. Detta medför att skillnaderna i *disponibel inkomst* inte är så stora mellan olika årskullar som framgår av diagrammen då dessa är inkomster innan eventuell skatt.

4.2 Allmän pension viktigaste inkomstkällan

Tabell 4.1 visar liksom föregående diagram de olika inkomstkällorna men här presenteras alla åldrar sammantaget. Då kvinnor har en längre medellivslängd än män har de även en högre medelålder då vi ser till gruppen 66+ enligt nedan. Det bidrar till viss del till en lägre medelinkomst.

Kvinnors snittinkomst motsvarade 69 procent av männens 2009 – dessutom skiljer sig sammansättningen märkbart åt. Kvinnor har högre belopp från grundskyddet i form av garanti-pension och bostadstillägg. Sammanlagt 12 procent av deras inkomster kommer från grundskyddet, jämfört med 2 procent för män. Cirka 8 procent av inkomstsumman för kvinnor kommer från efterlevandepensioner. Männen har istället högre inkomst, både absolut och relativt, från inkomstgrundad pension (tilläggs- och inkomstpension). Det gäller även för privat pension och tjänstepension. Männen har också större andel av sin inkomst från arbete. Både för kvinnor och män gäller att den huvudsakliga inkomstkällan kommer från den allmänna pensionen. Totalt 61 procent av mäns och 72 procent av kvinnors inkomster kommer därifrån.

Tabell 4.1 Olika inkomstkällors andel av totala inkomsten samt genomsnittliga belopp för personer 66 år och äldre, 2009

	Män		Kvinnor		Samtliga	
	Kronor	Procent	Kronor	Procent	Kronor	Procent
Arbetsinkomst	16 666	6%	6 175	3%	10 806	5%
Kapitalinkomst	27 102	10%	17 347	9%	21 653	10%
Bostadstillägg	1 629	1%	6 043	3%	4 094	2%
Garantipension	3 234	1%	17 034	9%	10 942	5%
Tilläggs pension	140 636	52%	84 695	46%	109 388	49%
Inkomst pension	18 527	7%	10 510	6%	14 049	6%
Premiepension	473	0%	320	0%	388	0%
Efterlevandepension	-	0%	13 839	8%	7 731	3%
Tjänstepension	49 298	18%	21 818	12%	33 948	15%
Privat pension	11 295	4%	6 419	3%	8 571	4%
	268 861	100%	184 200	100%	221 570	100%
Antal personer	692 483		876 298		1 568 781	

Källa: SCB, LISA.

Not: viss underskattning har skett av arbetsinkomster genom att löneinkomster inte finns registrerade för personer födda 1937 och tidigare.

4.3 Nästan alla yngre pensionärer har inkomst pension

Hur vanliga är olika inkomster i olika åldrar bland män respektive kvinnor hos pensionärerna? Nedan visas andelen som överhuvudtaget har någon inkomst från olika inkomsttyper (tabell 4.2). Detta ger en känsla av hur olika delar av pensionssystemet berör olika pensionärer med avseende på kön och ålder.

- Bostadstillägg är vanligt förekommande i äldre åldersklasser, och då framförallt hos kvinnliga pensionärer.

- Efterlevandepension i form av änkepension, utgår endast till kvinnor. Nära 70 procent av kvinnor över 85 år uppbär en sådan.
- Garantipension är kanske överraskande nog ganska vanligt även bland yngre kvinnor. Det rör sig i många fall dock om små belopp då garantipensionen utgör en utfyllnad till den inkomstgrundade pensionen. Ju äldre åldersklass som studeras, desto mer förekommande är garantipensionen.
- Nästan samtliga av yngre pensionärer har en inkomstpension. Inkomstpensionen berör endast personer födda 1938 och senare och finns därför inte alls i de äldre åldersklasserna.
- Andelen män med en inkomstgrundad pension i form av tilläggspension (f.d. ATP) är relativt konstant över åldrarna – drygt 95 procent har intjänat sådan. Vad gäller kvinnor framgår hur den successivt ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen med start under 60–70-talen påverkat andelen kvinnor med intjänad tilläggspension.
- Andelen med premiepension är inte lika hög som andelen med t.ex. inkomstpension i åldrarna 66–70 år. En förklaring till detta skulle kunna vara att en del medvetet väntar med sitt uttag av premiepensionen för att därigenom hoppas på god avkastning i de delarna. En annan förklaring skulle kunna vara att en del missat att ansöka om premiepension i samband med att de ansökt om den övriga pensionen.
- Vad gäller tjänstepension har genomgående något färre kvinnor än män per åldersklass en sådan.
- Fler kvinnor än män har en privat pensionsinkomst i de yngre pensionsåldrarna men sett till hela gruppen är det vanligare bland män.

Tabell 4.2 Andel med inkomst 2009. Procent

		66-70 år	71-75 år	76-80 år	81-85 år	85+	Samtliga 66+
Arbetsinkomst	Män	34	-	-	-	-	-
	Kvinnor	25	-	-	-	-	-
Kapitalinkomst	Män	45	50	56	63	69	53
	Kvinnor	51	55	60	62	62	57
Bostadstillägg	Män	6	6	8	10	15	8
	Kvinnor	13	18	24	33	48	25
Garantipension	Män	9	12	15	23	35	15
	Kvinnor	43	54	69	80	87	63
Tilläggs pension	Män	96	98	98	98	97	97
	Kvinnor	95	94	91	86	74	89
Inkomst pension	Män	96	22	0	0	0	38
	Kvinnor	96	21	0	0	0	31
Premiepension	Män	85	18	0	0	0	33
	Kvinnor	85	18	0	0	0	27
Efterlevandepension	Män	0	0	0	0	0	0
	Kvinnor	11	20	36	53	69	34
Tjänstepension	Män	90	89	85	82	79	87
	Kvinnor	89	85	80	74	65	80
Privat pension	Män	42	24	12	9	9	24
	Kvinnor	47	19	7	5	4	20

Källa: SCB, LISA.

Not: Arbetsinkomster finns inte registrerade för personer födda 1937 och tidigare i och med att det inte betalas socialavgifter för dessa. Därför redovisas inte värden för de äldre åldrarna i tabellen.

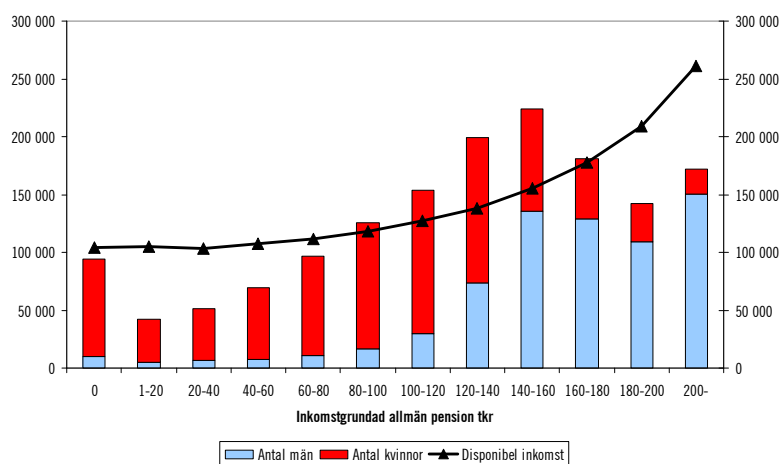
4.4 Grundskyddet minskar sambandet mellan disponibel inkomst och intjänad pension

Förekomsten av ett inkomstprövat grundskydd ger upphov till att det inte i alla lägen är så att en person som intjänat pension har märkbart högre inkomst än en person med garantipension. Bostadstillägg, särskilt bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd

är exempel på sådana förmåner som säkrar en skälig levnadsnivå för dem med lägst inkomster men som samtidigt försvagar sambandet mellan intjänad pension och disponibel inkomst.

I diagram 4.3 delar vi upp pensionärsgruppen efter vilken inkomstgrundad pension de har.⁸ Dessutom visar vi hur många det är i respektive skikt. Män utgör en klar majoritet i de högre intervallen – över 90 procent av männen har en inkomstgrundad pension över 100 000 kronor. Endast 1 procent av männen saknar inkomstgrundad pension. Kvinnorna uppvisar en annan fördelning, 51 procent har en inkomstgrundad pension högre än 100 000 och 10 procent av kvinnorna saknar inkomstgrundad pension.

Diagram 4.3 Disponibel inkomst exkl. kapitalinkomster och antal efter inkomstgrundad pension 2009. Personer 66+ med pension

Källa: SCB, LISA.

⁸ Med inkomstgrundad pension avses tilläggspension, inkomstpension och premiepension.

I diagrammet visas även den genomsnittliga disponibla inkomsten i respektive klass för inkomstgrundad pension.⁹ Grundtryggheten i form av garantipension och de inkomstprövade förmånerna gör att det bli små skillnader mellan en pensionär som intjänat lite inkomstpension och en som inte intjänat någon alls. Garantipensionen avtrappas t.ex. krona för krona mot inkomstpension de första 54 000 kronorna (ogift), och sedan med ungefär hälften för att vara helt bortreducerad vid 130 000 kronor.

Sambandet mellan inkomstgrundad pension och högre inkomst är därför svagt vid låga nivåer på den inkomstgrundade pensionen. Då den inkomstgrundade pensionen överstiger 80 000 kr börjar sambandet bli tydligare – ju högre intjänad pension desto högre disponibel inkomst. Sett till hur män och kvinnor fördelar sig kan konstateras att detta samband främst berör männen. Här bör noteras att diagrammet visar disponibel inkomst vilken även innehåller andra inkomster, bl.a. har ofta de med de högsta pensionerna även höga tjänstepensioner.

Med andra ord innebär grundskyddet, som ser till att pensionärer med låga inkomster garanteras en skälig levnadsnivå, stora marginaleffekter i ett pensionsintjänandeperspektiv. Framförallt blir denna effekt påtaglig för många kvinnliga pensionärer.

4.5 Ökad andel äldre i arbete

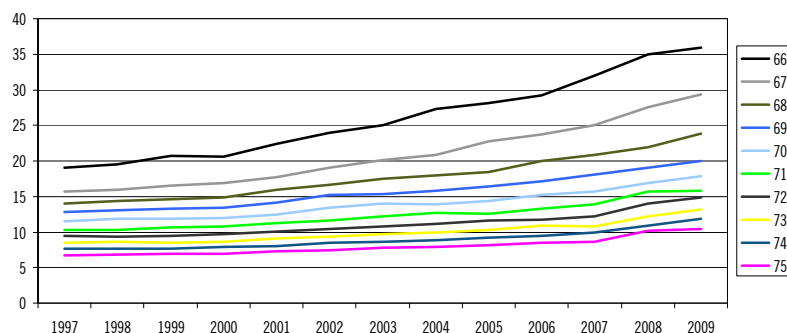
Andelen äldre som har löneinkomster har ökat markant sedan 1997 (diagram 4.4).¹⁰ Andelen 66-åringar som har löneinkomster ökade t.ex. från 19 till 36 procent mellan 1997 och 2009. Under perioden har ett antal regelförändringar gjorts som förmodligen förstärkt den trendmässiga ökningen av andelen äldre med arbetsinkomster. Nämnas kan t.ex. rätten att kvarstå i anställning

⁹ Med disponibel inkomst avses *all* inkomst (dvs. inte bara från allmän pension) efter skatt. Framförallt tjänstepensioner, privat pension och arbetsinkomster kan bidra till en högre sådan. Däremot har inte kapitalinkomster inkluderats.

¹⁰ Uppgifterna bygger på kontrolluppgifter från arbetsgivare. Egenföretagare har inte inkluderats i materialet.

till 67 års ålder (2003), slopad särskild löneskatt för äldre (2007), jobbskatteavdrag för äldre (2007) samt att ersättningar till personer födda 1937 och tidigare inte alls belastas med socialavgifter (2008).¹¹ Men man kan kanske också anta att trenden med allt fler äldre i arbete är ett uttryck för en ökad vilja och möjlighet att bibehålla kontakten med arbetslivet.

Diagram 4.4 Andel med löneinkomst enligt kontrolluppgift 1997–2009. Åldrar 66–75 år. Procent

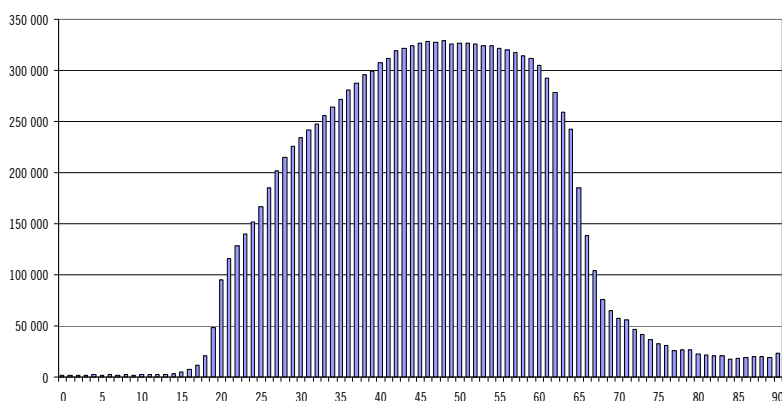

Källa: SCB, Kontrolluppgifter från arbetsgivare.

Att många 66 år och äldre har löneinkomster innebär inte att detta är deras huvudsakliga försörjningssätt. Snarare är det i många fall ett komplement till pensionen. I diagram 4.5 visas medellönen per person med kontrolluppgift. Den genomsnittliga löneinkomsten minskar ganska mycket per årskull efter 64 års ålder. För 64-åringar var medellönen 242 000 kr. Medelinkomsten för 65-åringar - pensioneringsåret för många, vilket innebär att de bara arbetar en del av året - är 185 000. För 66-åringar är den 138 000 och för 67-åringar 104 000. Om uppdelningen görs på löneinkomster för delägare m.fl. i fåmansbolag och övriga fortsätter dessa att ha en relativt hög genomsnittlig lön i förhållande till alla övriga anställda.

¹¹ För en överblick av regelförändringar som berört pensionärer, se bilaga 2.

Diagram 4.5 Medellönen per individ med kontrolluppgift efter ålder (0–90 år), 2009

Källa: SCB, Kontrolluppgifter från arbetsgivare.

4.6 Fortsatt kontakt med arbetslivet efter 65 sker i många fall i nya sammanhang

De som passerat 65-årsgränsen har en annan fördelning av arbetsgivare än de yngre. Det är ett uttryck för att man i många fall får sin inkomst från andra källor än sitt tidigare arbete. I tabell 4.3 visas vilka typer av arbetsgivare som är vanligast för personer 66 år och äldre och jämförelse görs med dem under 65 år. Mest förekommande arbetsgivare för äldre är aktiebolag, kommuner, trossamfund och bostadsrättsföreningar. Yngre har oftare än äldre kontrolluppgifterna från aktiebolag. Äldre har relativt sett en klart större övervikt från ideella föreningar, trossamfund och bostadsrättsföreningar och detta ökar dessutom ju äldre årskullar som studeras. Inkomsterna från dessa typer av uppgiftslämnare är ganska låga.

Tabell 4.3 Antal kontrolluppgifter och lönesumma 2009

	Andel av kontrollupp- gifter för personer 66+	Andel av kontrollupp- gifter personer yngre än 66	Löne- summa för 66 +, miljarder	Löne- summa för yngre än 66 år, miljarder	Andel lönesumma 66+	Andel lönesumma för yngre än 66 år
Aktieföretag	31	57	8,4	770,8	55	63
Kommuner	17	17	2,4	190,8	15	16
Ideella föreningar	11	4	0,5	19,2	3	2
Registrerade trossamfund	9	1	0,3	7,4	2	1
Bostadsrätts- föreningar	8	1	0,2	0,9	2	0
Statliga enheter	7	6	1,3	80,2	8	7
Landsting	3	4	1,2	76,4	8	6
Övriga	14	9	1,1	80,3	7	7
SUMMA	100	100	15,3	1 226,0	100	100

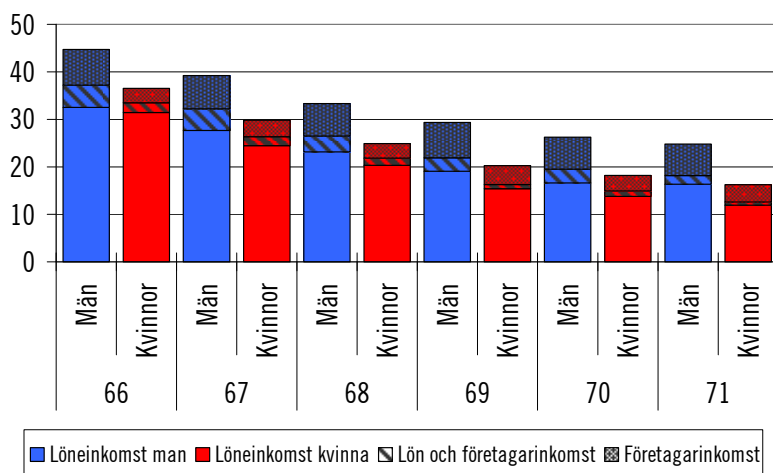
Källa: SCB, Kontrolluppgifter från arbetsgivare.

Not: Sorterat efter vanligaste typer av arbetsgivare 66 år och äldre.

I ovanstående tabell ingår inte egenföretagarna eftersom dessa inte syns i kontrolluppgifterna. I diagram 4.6 tas även egenföretagarna med samt att uppdelning görs på män och kvinnor. Personer med arbetsinkomst delas här upp i tre delar per årskull: personer med enbart löneinkomst, personer med en kombination av löneinkomst och företagariinkomst samt personer med enbart företagariinkomst. I diagrammet redovisas varje grupp som andel av hela årskullen. När även egenföretagarna tas med ökar andelen av pensionärerna som har någon arbetsinkomst. Andelen bland männen med någon arbetsinkomst var vid 66 års ålder 45 procent och motsvarande andel för kvinnorna var 37 procent. Vid 71 års ålder hade fortfarande 25 respektive

15 procent av män och kvinnor arbetsinkomst. Andelen bland de äldre med enbart företagarinkomst är stabil mellan 66 och 71 år, cirka 7 procent av männen och cirka 3 procent av kvinnorna. Andelen med löneinkomst minskar med stigande ålder vilket innebär att företagarna utgör en allt större andel av dem med arbetsinkomst i lite högre åldrar. I alla de studerade åldrarna är andelen kvinnor knappt 10 procentenheter lägre än andelen män med arbetsinkomst. Det är dubbelt så vanligt att männen är egenföretagare än kvinnorna.

Diagram 4.6 Andel med någon arbetsinkomst uppdelat på löneinkomst och företagarinkomst, män och kvinnor 2009

Källa: SCB, LINDA.

Sammantaget vittnar detta om att många äldre har avlönat arbete efter det att de pensionerat sig, ofta från nya arbetsgivare. Vid 68 års ålder har nästan alla börjat ta ut sin ålderspension samtidigt som nästan 30 procent av åldersgruppen fortfarande har någon arbetsinkomst. Trenden att fler äldre har arbetsinkomster har dessutom varit stadigt ökande de senaste 12 åren. Även om arbetsinkomsterna inte alltid är så höga innebär det ändå en kontakt med arbetsmarknaden.

5 Inkomstutvecklingen ur ett individperspektiv

5.1 Panelanalys: vi följer samma personer över tid

Den individuella inkomstutvecklingen analyseras genom att följa en sammanhållen grupp personer över ett antal år, s.k. panelanalys. Det är alltså samma personer som följs över tid; inga tillkommer eller faller bort. Två effekter av dessa villkor är dels att inga nyblivna pensionärer är med i slutet av den studerade perioden och att personer som utgått under perioden (t.ex. genom dödsfall) under perioden inte heller är med. Här studeras inkomstutvecklingen för åren 2004–2009. Uppgifter för senare år finns tyvärr inte tillgängliga ännu.

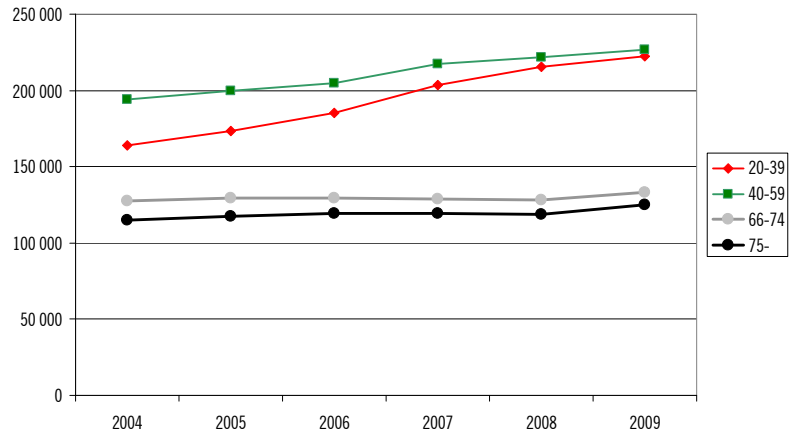
I det här avsnittet studeras den disponibla inkomsten, dvs. inkomsten efter avdragen skatt. Kapitalinkomster och dess skatt är borttagna i denna analys då dessa varierar kraftigt över tid och är ojämnt fördelade.

5.2 Svagare inkomstutveckling för pensionärer än för förvärvsaktiva

Perioden 2004–2009 kännetecknades av en god uppräknings av de allmänna pensionerna. Men hur utvecklades pensionärernas inkomster egentligen i förhållande till yngre åldrar under samma period? I diagram 5.1 visas den disponibla inkomstens utveckling för tre olika åldersgrupper. Grupperna är identifierade utifrån

vilken ålder individerna hade 2004 och inget krav finns på att de äldre ska ha pension. Till exempel är den grupp som benämns 66–74 de som 2004 var i denna åldersklass. Vid det sista mätåret 2009 var personerna i denna grupp följaktligen fem år äldre (71–79 år). Totalt har 6,3 miljoner personer ingått i panelen.¹²

Diagram 5.1 Disponibel inkomst (medianen) exklusive kapitalinkomster i 2009 års priser för olika åldersgrupper 2004–2009

Källa: SCB, LISA

Samtliga åldergrupper har ökat sin reala inkomst men pensionärsgруппerna har inte haft en lika god utveckling som de yngre åldersgrupperna. År 2004 hade gruppen 66–74 år en disponibel inkomst som var 66 procent av den för åldersgruppen 40–59. År 2009 hade motsvarande sjunkit till 59 procent.

Den grupp som uppvisat bäst relativ ökning är åldrarna 20–39 år. Mellan 2004 och 2009 ökade inkomsten med 36 procent. Det finns en underliggande förutsättning för en god

¹² Eftersom denna framställning syftar till att undersöka pensionärers utveckling jämfört med övriga åldersgrupper har i åldersklassindelningen personer 60–65 år uteslutits i beräkningen då de flesta av dessa under perioden gått i pension och på så vis "bytt" mellan yrkesaktiv åldersgrupp och pensionärsgrupp.

inkomstutveckling i dessa åldrar då många tar steget in på arbetsmarknaden under perioden eller är i början av sin karriär.

En god konjunktur med sjunkande arbetslöshet under perioden har också bidragit till ökade inkomster för dem i förvärvsaktiv ålder (även fast arbetslösheten började öka 2009 i spåren av finanskrisen). Även de under perioden tre stegen av jobbskatteavdraget, med start 2007, har naturligtvis hjälpt till att förbättra utvecklingen av disponibel inkomst för dem med arbetsinkomster.¹³ Åldersgruppen 40–59 år ökade sin inkomst med 17 procent. Notera även att pensionärer också fått jobbskatteavdrag, men att arbetsinkomsterna för dessa inte inryms i medianobservationen enligt diagrammet ovan.

De äldre har haft en ganska svag inkomstökning under perioden. Åldersgruppen som var 66–74 år 2004 hade en ökning på 4 procent medan gruppen som var 75+ har haft en ökning på 9 procent. Båda pensionärsgrupperna ökade sin inkomst mest mellan 2008–2009. Skattesänkningen riktad till pensionärer, med ett extra grundavdrag kombinerat med en god följsamhetsindexering (+4,5%) detta år är orsakerna till detta.

Då pensionerna inte fullt ut följer löneutvecklingen är det naturligt att pensionärernas inkomster minskar relativt yngre i tider med tillväxt. I tider av lågkonjunktur, t.ex. som under 90-talskrisen, kan mönstret bli ett motsatt och pensionärerna ha en bättre utveckling än dem i förvärvsaktiv ålder.

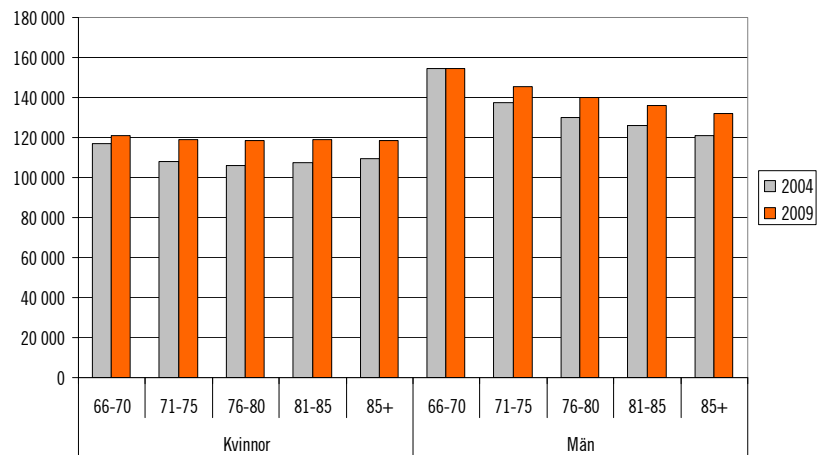
5.3 Äldre kvinnor har lägst inkomster

Då vi undersöker pensionärsgruppen i något mindre åldersklasser finner vi två tydliga resultat: äldre kvinnor är de som har lägst inkomster, yngre män är de med högst. Detta är ett fenomen som gällt länge för gruppen pensionärer. Ser vi till utvecklingen mellan 2004 och 2009 är det dock kvinnorna som haft den

¹³ Sett till medianobservationen i åldersgruppen 20–39 år har skatten sänkts ca 15 500 kr pga. jobbskatteavdraget mellan 2006–2009. Motsvarande för åldersgruppen 40–59 år är ca 14 000 kr.

bästa relativa utvecklingen, för alla de tre högsta åldersklasserna har den reala inkomsten ökat med över tio procent. Män 66–70 år är den grupp som inte uppvisat någon real förbättring över tid. Här har minskande inkomster från tjänstepension, arbete och privata pensioner motverkat en reallt ökande allmän pension i kombination med skattelättnaderna. Många tjänstepensioner minskas t.ex. efter de första fem åren av utbetalning. Inkomstnivån bland kvinnor 2009 är ganska jämn mellan åldersklasserna, se även resonemanget i avsnitt 4.4 om grundskyddets effekt på sambandet mellan intjänad pension och disponibel inkomst som pensionär.

Diagram 5.2 Disponibel inkomst exklusive kapital 2004 och 2009 för kvinnor och män. 2009 års priser. Medianvärde respektive år

Källa: SCB, LISA.

5.4 Stora inkomstskillnader bland pensionärer men viss utjämning över tid

I det här avsnittet jämförs inkomstutvecklingen mellan olika inkomstklasser bland personer 66 år och äldre för perioden 2004–2009. Totalt ingår 1,08 miljoner personer i den studerade panelen. De personer som räknas som pensionärer hade år 2004 minst en ålder om 66 år och uppbar pension. Pensionärsgruppen delas in i tio antalsmässigt lika stora grupper, s.k. deciler. Decil 1 är de som hade lägst inkomst i början av perioden, decil 10 den grupp med högst inkomster.

Bäst inkomstutveckling för de sämst ställda

Grupperna med lägst inkomst domineras av kvinnliga pensionärer. Endast 13 procent av personerna i decil 1 är män. Män är i majoritet i de övre inkomstskikten, och framförallt i decil 10: 74 procent i decil 10 är män samtidigt som män totalt sett utgör 42 procent av hela den studerade pensionärsgruppen. Ser man till medelåldern i respektive decil kan konstateras att fler äldre pensionärer återfinns i de lägre inkomstklasserna.

Det finns stora inkomstskillnader inom pensionärsgruppen. Särskilt sticker inkomstnivån för de 10 procent med högsta inkomsterna ut från de övriga. Decil 10 hade en dubbelt så hög inkomst som medianen i materialet och en fyra gånger högre disponibel inkomst än decil 1.

Inte bara den initiala nivån uppvisar stora skillnader, även utvecklingen över tid. De rikaste delarna av gruppen har upplevt vikande tjänstepensionsinkomster, arbetsinkomster och privata pensionsinkomster mellan 2004 och 2009. En naturlig effekt då dessa grupper framförallt utgörs av ”yngre” pensionärer som har en period av högre tjänstepension och privat pension under de första åren som pensionär och som minskat sitt arbetsutbud med ökande ålder. Den allmänna pensionen har för dessa grupper ökat realt, vilket förklaras av en gynnsam uppräknings 2004–2009.

I de lägre inkomstgrupperna har den disponibla inkomsten ökat under perioden. Bostadstillägget har successivt gjorts mer generöst under perioden vilket gynnat dessa grupper. Även de lägre decilerna har till viss del upplevt reallt ökande inkomster genom den positiva följsamhetsindexeringen av inkomst- och tilläggspensionen. Dessutom bidrog skattesänkningen 2009 riktad till de med låga inkomster till detta positiva resultat.

Tabell 5.1 Utvecklingen av disponibel inkomst exklusive kapitalinkomster 2004–2009 decil 1–10. I 2009 års priser

Decil	Disponibel inkomst 2004	Förändring 04-09, %	Förändring 04-09, kr	Andel män i decil	Medelålder 2004
1	63 538	18%	11 662	13%	75,9
2	82 643	10%	8 447	17%	75,3
3	97 454	8%	7 546	25%	75,7
4	108 541	7%	7 319	34%	75,8
5	117 202	6%	6 998	39%	75,6
6	125 198	5%	6 712	40%	75,4
7	134 654	5%	6 646	52%	74,0
8	150 141	4%	5 859	61%	73,3
9	175 707	0%	403	65%	72,7
10	249 055	-7%	-17 725	74%	71,6
Samtliga	121 281	7%	8 129	42%	74,5

Källa: SCB, LISA.

Not: medianvärden för respektive decil.

6 Förändring i ekonomisk standard vid pension

Det talas ofta om minskade inkomster i och med pensionering. I detta avsnitt analyseras hur mycket inkomst pensionärerna i snitt förlorat vid pensioneringen. Hur stor denna inkomstförändring är beror inte bara på vad man får i pension utan även på vilken inkomst man haft tiden innan pension. Relativt många 66-åringar får till och med en högre disponibel inkomst då de går i pension än de hade vid 61–63 års ålder. Analysen görs utifrån flera olika perspektiv, bland annat utifrån vad personerna hade för försörjningsätt innan pension, födelseår, och om de har en arbetsinkomst som pensionär.

6.1 Tillvägagångssätt

Databasen som har använts är SCB:s longitudinella databas LINDA. Alla personer i urvalet födda 1938 till 1943 är med i analysen under förutsättning att de hade tagit ut någon pension vid 66 års ålder. En annan förutsättning var att de inte hade tagit ut någon tilläggs pension/inkomstpension vid 61–63 års ålder. Dessa individers disponibla inkomst vid 66 års ålder relateras till samma individs genomsnittliga disponibla inkomst mellan 61 och 63 års ålder i fasta priser.¹⁴ Kvoten mellan den disponibla in-

¹⁴ Kapitalinkomster har inte inkluderats i den disponibla inkomsten. I stort blir resultaten desamma med kapitalinkomster inkluderade, men variationen mellan enskilda år blir större.

komsten vid 66 års ålder och inkomsten vid 61–63 års ålder benämns här *relativ inkomst*. Om relativa inkomsten överstiger 100 procent har individen en reallt högre inkomst vid 66 års ålder än den hade vid 61–63 års ålder och vice versa. Observera att begreppet relativ inkomst här är något strikt individuellt som mäter en inkomstförändring över tid för en enskild individ, och alltså inte är en jämförelse med andra personers inkomstnivå vid samma tidpunkt.

6.2 Olika relativ inkomst beroende på tidigare sysselsättning och inkomstnivå

Sysselsättningsstatus

Inledningsvis klassificeras personerna födda 1943 beroende på vilken typ av inkomst de främst hade i genomsnitt mellan 61 och 63 år. En majoritet förvärvsarbetande mellan 61 och 63 års ålder, en tredjedel hade sjukersättning, sju procent hade tjänstepension, en procent var arbetslösa och en procent var socialbidragstagare. Cirka 10 000 personer hade tagit ut inkomstpension/tilläggs pension vid 61 till 63 års ålder och är därför inte med i analysen.

Försörjningsstatus	Klassificering	Antal	Andel
61-63 år			
Förvärvsarbetande	>50% av den sammanräknade förvärvsinkomsten 61-63 år var arbetsinkomst	46 700	54 %
Förtidspensionär	Hade sjukersättning vid 63 års ålder	30 000	33 %
Avtalspension	>50% av den sammanräknade förvärvsinkomsten 61-63 år var tjänstepension	6 100	7 %
Arbetslös	>50% av den sammanräknade förvärvsinkomsten 61-63 år från arbetslöshetskassa	1 200	1 %
Socialbidragstagare	Minst lika mycket från ekonomiskt bistånd som sammanräknad förvärvsinkomst 61-63 år	500	1 %
Samtliga		91 100	100 %

Not: ett antal personer i materialet, 4 400 personer (5%), uppfyller inte något av kriterierna ovan eftersom ingen typ av inkomst överstiger hälften av inkomsterna. Dessa särredovisas inte men ingår i redovisningen av samtliga.

Relativ inkomst fördelat på tidigare sysselsättning

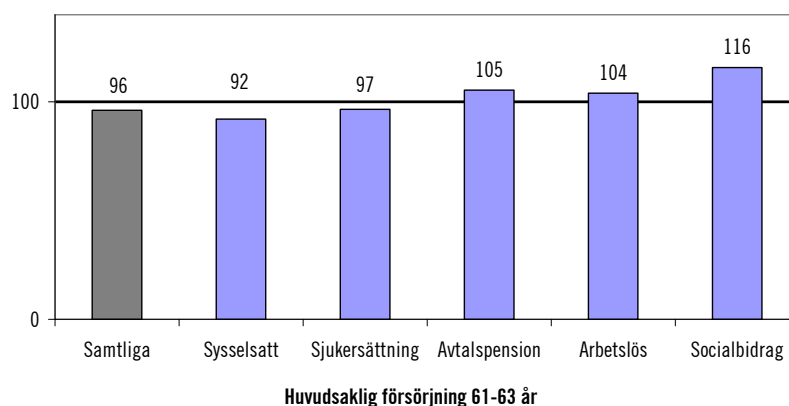
Medianpensionären hade en disponibel inkomst motsvarande 96 procent av vad den hade i snitt vid 61–63 års ålder justerat för de prisförändringar som uppmätts mellan åren (diagram 3.1).¹⁵

De som var förvärvsarbetande vid 61–63 års ålder hade 92 procent av inkomsten som nybliven pensionär. Personer som tidigare hade sjukersättning hade en motsvarande relativ inkomst på 97 procent. De flesta som haft avtalspension som huvudsaklig försörjning vid 61–63 års ålder hade en högre inkomst vid 66 (105 i relativ inkomst). Även arbetslösa och de som fick social-

¹⁵ Den relativa inkomsten är just ett förhållande mellan inkomstnivån innan och efter pensionering. Vad gäller den absoluta inkomstnivån vid båda tillfällena så hade medianobservationen en disponibel inkomst om 14 300 kr per månad i genomsnitt för 61–63 års ålder, och vid 66 års ålder 13 700 kr. Allt i 2009 års priser.

bidrag hade en högre inkomst som nyblivna pensionärer än de hade i genomsnitt i åldern 61 till 63 år.

Diagram 3.1 Relativ inkomst efter olika försörjningssätt, exklusive kapitalinkomst. Personer födda 1943

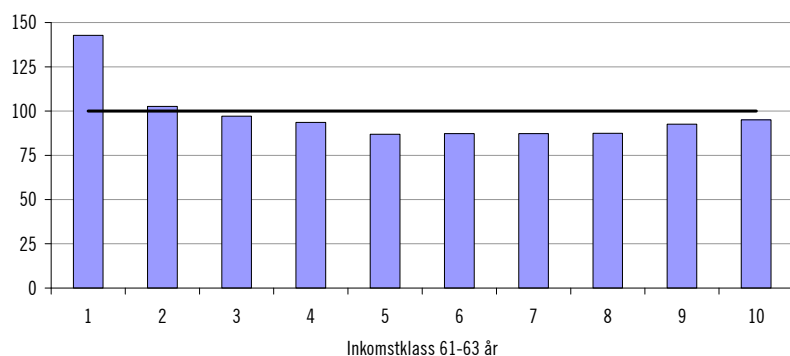
Källa: SCB, LINDA.

Relativ inkomst fördelat på tidigare inkomstnivå

I diagram 3.2 görs indelningen beroende på pensionärernas inkomstnivå i åldern 61–63 år. De 10 procent av pensionärerna som hade den lägsta inkomsten innan pension (inkomstklass 1) är de som har den högsta relativa inkomsten, 143 procent i förhållande till tidigare inkomst. Inkomstklass 5–8 är de som har den lägsta relativa inkomsten, knappt 90 procent. Därefter ökar den relativa inkomsten per inkomstklass. De tio procent som hade den högsta inkomsten när de var 61–63 år har en relativ inkomst motsvarande 95 procent. De med lägst inkomster och de med högst inkomster innan pension är alltså de grupper som bäst lyckats bibehålla, eller t.o.m. öka, den tidigare inkomstnivån efter pensionering. Orsakerna till detta är olika beroende på inkomstklass. Garantipensionen höjer den relativa inkomsten för de tre lägsta inkomstklasserna. I de två högsta inkomstklasserna

höjs den relativa inkomsten främst av tjänstepension men även av privat pension och arbetsinkomst vid 66 års ålder.

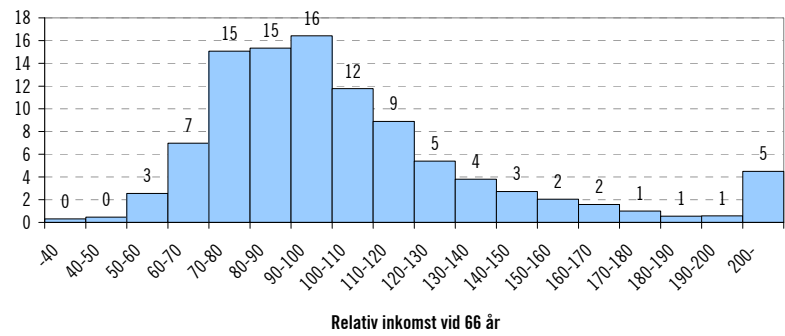
**Diagram 3.2 Relativ inkomst efter inkomstklass vid 61–63 års ålder.
Personer födda 1943**

Källa: SCB, LINDA.

6.3 Stora variationer i relativ inkomst

Trots att medianpensionären har en relativ inkomst på 96 procent är variationen stor. Diagram 3.3 visar att spridningen är större uppåt än nedåt samt hur stor andel som har olika relativ inkomst. Tio procent av gruppen hade en relativ inkomst lägre än 52 procent. Tio procent av gruppen hade en relativ inkomst högre än 151 procent. Sammanlagt hade 57 procent en lägre disponibel inkomst som 66-åring i förhållande till vid 61–63 års ålder medan 43 procent hade en högre inkomst.

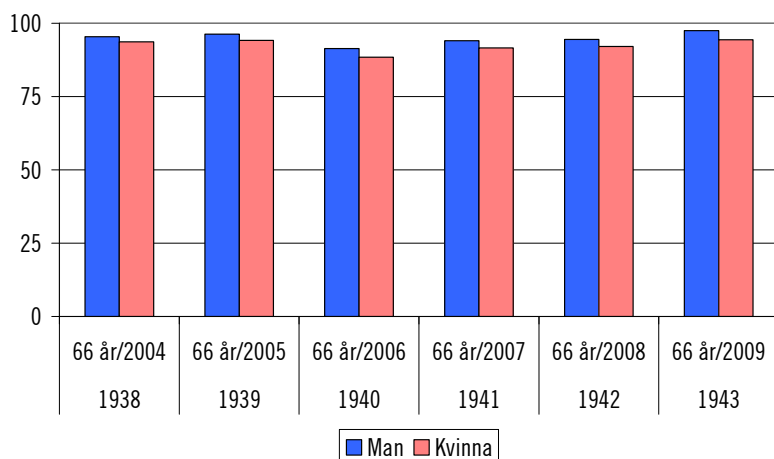
Diagram 3.3 Spridning i relativ inkomst, andel i olika intervall. Personer födda 1943

Källa: SCB, LINDA.

6.4 Relativ inkomst har knappt förändrats mellan årskullarna 1938 till 1943

Hittills har endast den relativa inkomsten för personer födda 1943 analyserats. Men hur har motsvarande inkomstförhållande varit för äldre årskullar? I diagram 3.4 visas den relativa inkomsten för årskullar födda 1938 till 1943.

Diagram 3.4 Relativ inkomst födda 1938–1943

Källa: SCB, LINDA.

Den relativa inkomsten, sett till medianobservationen, är likartad mellan årskullarna 1938–1943. Diagrammet visar också att männen har en högre relativ inkomst än kvinnorna. I snitt är skillnaden mellan män och kvinnor 2,5 procentenheter.

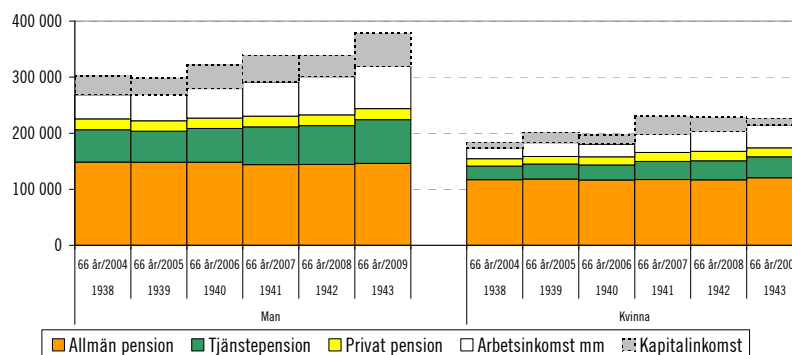
6.5 Större andel tjänstepension och arbetsinkomst för senare årskullar

Den relativa inkomsten är just ett förhållande mellan inkomstnivån innan och efter pensionering. I det här avsnittet diskuteras hur inkomsten vid 66 års ålder är sammansatt. I diagram 3.5 jämförs inkomsterna vid 66 års ålder för de födda 1938-43. För de yngre årskullarna utgör arbetsinkomst och tjänstepension en allt större del av inkomsterna vid 66 medan den allmänna pensionen utgör en relativt mindre del. Detta gäller i högre utsträckning för män än kvinnor.

Att just arbetsinkomsterna ökar beror på att fler 66-åringar jobbar. Andelen med arbetsinkomst bland 66-åringarna har ökat från knappt 35 procent till drygt 40 procent mellan de födda 1938 och 1943. Även beloppen har ökat betydligt.

Den allmänna pensionen är beloppsmässigt likartad mellan kohorterna men i takt med att den totala inkomstnivån vid 66 har ökat har den allmänna pensionens relativa betydelse minskat för de yngre kohorterna. Kvinnornas totala inkomster har dock ökat relativt sett mer i och med den förändring som skett avseende kvinnors ökade förvärvsarbete. Nivån på inkomsten är där-
emot betydligt lägre för kvinnorna. Kvinnorna födda 1943 hade i genomsnitt 67 procent av männens bruttoinkomster om kapitalinkomsterna undantas.¹⁶ Om kapitalinkomsterna beaktas blir skillnaden mellan män och kvinnor större.

Diagram 3.5 Inkomstsammansättning, födda 1938-1943, medelvärden fasta priser

Källa: SCB, LINDA.

¹⁶ Om medianinkomst istället studeras så var kvinnornas medianinkomst 70 procent av männens.

6.6 Stor skillnad i relativ inkomst för dem med och utan arbetsinkomst vid 66 års ålder

Om personen fortsätter att arbeta även vid 66 års ålder höjer detta förstås den relativa inkomsten. Det är stor skillnad i relativ inkomst mellan dem som har en arbetsinkomst efter 65 års ålder och dem som inte har det.¹⁷

Tabell 3.1 De som fortsätter att arbeta har en högre relativ inkomst

	Samtliga		Förvärvsarbetande 61-63 år	
	Relativ inkomst	Andel (%)	Relativ inkomst	Andel (%)
66-åringar med arbetsinkomst	106	41	106	30
utan arbetsinkomst	91	59	80	23

Källa: SCB, LINDA

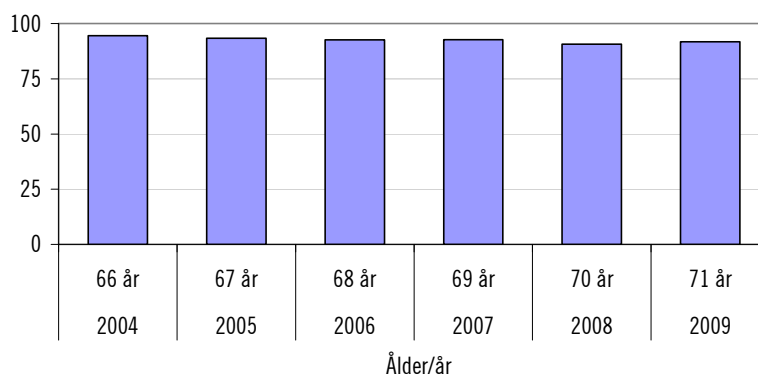
Om vi ser till samtliga 66-åringar som hade arbetsinkomst var den relativa inkomsten 106 procent av sin tidigare inkomst. Motsvarande för dem som *inte* hade någon arbetsinkomst vid 66 års ålder var 91 procent. Om enbart de som förvärvsarbetade vid 61–63 års ålder och som inte hade någon arbetsinkomst vid 66-års ålder studeras hade dessa 80 procent av den tidigare disponibla inkomsten. Just denna delgrupp kan sägas utgöra det tanke-mässiga ”normalfallet” för en person som pensionerar sig: arbete innan 65 och därefter enbart pensionsinkomster. Antalsmässigt utgjorde denna grupp totalt 23 procent av samtliga undersökta.

¹⁷ Att de har en arbetsinkomst innebär inte att de arbetar i en viss omfattning. Förutom löneinkomst klassificeras exempelvis arvoden och inkomster från egna företag som arbetsinkomst. I undersökningen hushållens ekonomi där enkätsvar kombineras med registeruppgifter räknas 26 procent som sysselsatta vid 66 år ålder dvs. betydligt färre än de 41 procent i det använda registermaterialet som har haft en arbetsinkomst.

6.7 Relativ inkomst efter 66 års ålder

I detta avslutande avsnitt undersöker vi hur den relativa inkomsten förändras för åren *efter* det personen fyllt 66. Endast årskullen född 1938 undersöks. Den relativa inkomsten har inte minskats nämnvärt över tid (Diagram 3.7). Det innebär att den reala inkomstnivån i förhållande till samma persons inkomstnivå vid 61–63 års ålder är ganska intakt runt drygt 90 procent med stigande ålder. Men det är inte detsamma som att påstå att personens inkomstnivå är konstant i förhållande till övriga grupper. Så länge det är tillväxt i ekonomin får i allmänhet personer i förvärvsaktiv ålder en reallöneökning med stigande ålder medan pensionärerna mellan 66 och 71 i allmänhet får en minskning i inkomsterna. Så även om den relativa inkomsten enbart har minskat från 94 till 92 procent mellan 66 och 71 års ålder så har de förvärvsarbeteande förmodligen haft reala ökning i inkomsterna under samma tidsperiod. Detta innebär att även om pensionärernas inkomstnivå är oförändrad absolut sett så får pensionärerna relativt sett en försämring i förhållande till de förvärvsaktiva.

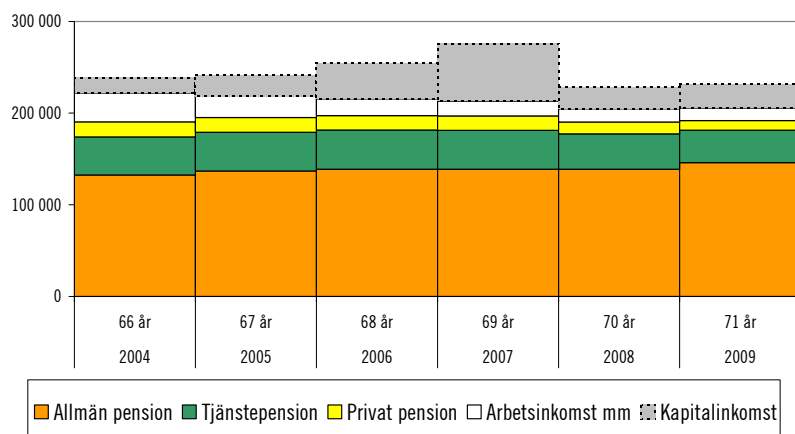
Diagram 3.7 Den relativa inkomstens förändring med stigande ålder för de födda 1938, median

Källa: SCB, LINDA.

Diagram 3.8 förklarar till viss del hur den relativa inkomsten kunnat bibehållas med ökande ålder. Där framgår hur inkomsterna genomsnittligt sett utvecklats. Arbetsinkomst, tjänstepension och privat pension har minskat med stigande ålder. Arbetsinkomsten är den inkomst som procentuellt sett minskat mest, därefter kommer tjänstepensionen och den privata pensionen. Detta har nästan till fullo parerats genom att den allmänna pensionen ökat reallt över tid under perioden, vilket beror på att följsamhetsindexeringen 2004–2009 var högre än inflationen.

Diagram 3.8 Inkomstsammansättningen förändras med stigande ålder pensionärer födda 1938, medelvärden fasta priser

Källa: SCB, LINDA.

Ovanstående resultat gäller för årskullen född 1938 fram till år 2009. Vi kan däremot inte förvänta oss att mönstret av en bibehållen real inkomst efter 66 års ålder på motsvarande sätt gäller för yngre årskullar. Där har arbetsinkomster, tjänstepensioner och privata pensioner på samma sätt minskat över tid, samtidigt som den allmänna pensionen också minskades åren 2010–2011.

7 Ekonomisk situation ur ett grupperspektiv

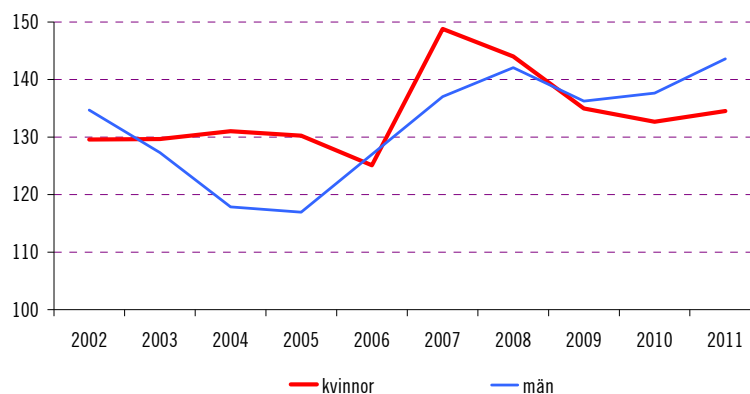
I det här kapitlet studeras pensionärernas ekonomiska situation ur ett grupperspektiv. Här mäts personers *ekonomiska standard* till skillnad från individuella inkomster. Begreppet ekonomisk standard tar hänsyn till hushållets sammansättning och storlek och gör på så vis inkomsterna mer jämförbara mellan olika hushållstyper, t.ex. ensamstående pensionärer och barnfamiljer.¹⁸

7.1 Pensionärerna, en föränderlig grupp

Gruppanalysen innebär att det inte är exakt samma personer som följs varje år utan gruppens sammansättning ändras. Nya personer fyller 66 år och kommer därigenom att ingå i pensionärsgruppen medan en del, främst äldre, försvinner ur analysen. De nytillkommande pensionärerna har en genomsnittligt högre pension än de äldre som försvinner ur gruppen. Det gör att pensionärer som grupp genomsnittligt får en högre ekonomisk standard för varje år. Diagram 7.1 visar 66-åringarnas ekonomiska standard i förhållande till samtliga pensionärsers, de hade i snitt 34 procent högre ekonomisk standard. I diagrammet har 66-åriga män varje år jämförts med alla män 66 år och äldre, motsvarande gäller för kvinnor.

¹⁸ För en mer detaljerad beskrivning av hur ekonomisk standard beräknas, se bilaga 1.

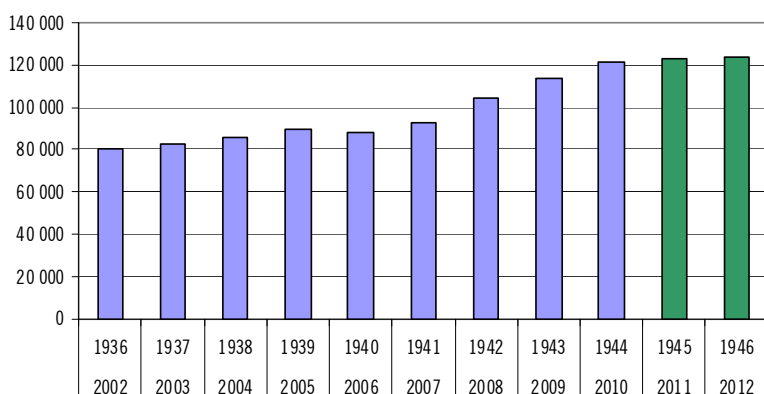
Diagram 7.1 66-åringa mäns respektive kvinnors ekonomiska standard (median) relativt samtliga mäns respektive kvinnors 66+, 2002–2009 prognos 2010–2011

Källa: SCB, FASIT, 2002–2009, prognos 2010–2011.

Just de senaste åren har andelen yngre pensionärer ökat relativt mycket. En del av de stora årskullarna som föddes under 1940-talet har fyllt 66 år. De yngre pensionärerna utgör därmed en större del av pensionärsgruppen i slutet av den studerade perioden vilket i sig ökar hela pensionärsgruppens inkomster. Diagram 7.2 visar antalet i varje årskull som blir 66 år fram till och med 2012 då de som är födda 1946 blir 66 år. Årskullen 1946 är den största till antalet.

Diagram 7.2 Antalet 66-åringar i Sverige 2002–2012

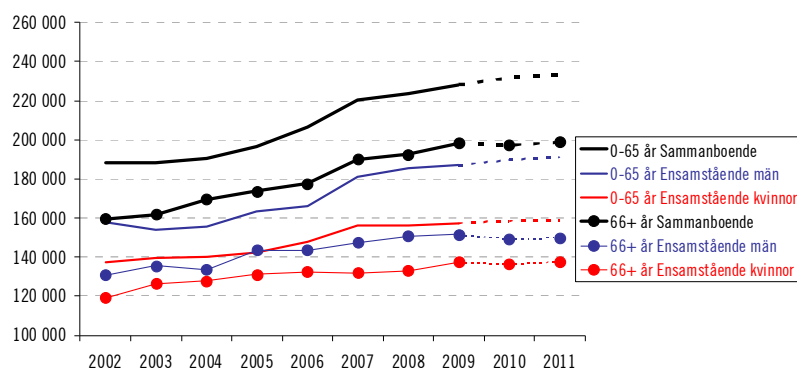
Källa: Befolkningsprognos SCB, maj 2011.

7.2 Pensionärsgruppens ekonomiska standard i förhållande till övriga befolkningen

Sammanboende har högst ekonomisk standard, både över och under 65

Diagram 7.3 visar utvecklingen av den ekonomiska standarden de senaste 10 åren. Alla de studerade grupperna har fått en högre ekonomisk standard reallt sett. Nivån på den ekonomiska standarden varierar dock kraftigt mellan grupperna och skillnaderna har ökat. Sammanboende har en betydligt högre ekonomisk standard både bland 0–65 åringarna och bland personer 66 år och äldre. Därefter följer ensamstående män 0–65 år. Ensamstående kvinnor 0–65 år har i princip samma ekonomiska standard som ensamstående män 66+. Allra lägst inkomster har de ensamstående pensionärskvinnorna.

Diagram 7.3 Utveckling av ekonomisk standard 2002–2011, median, 2011 års priser

Källa: SCB, FASIT, 2002–2009, prognos 2010–2011.

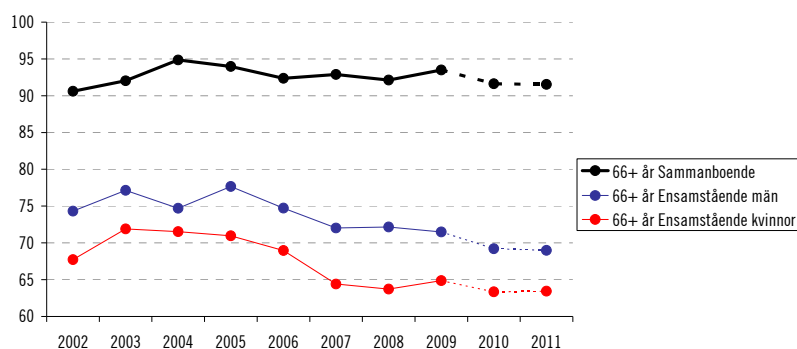
Not: Skalan börjar ej vid noll för att tydliggöra skillnaderna.

Ensamstående pensionärer har haft sämre inkomstutveckling relativt övriga

Diagrammet nedan visar hur pensionärsgruppernas inkomster förändrats relativt den övriga befolkningen. Både sammanboende och ensamstående pensionärer hade relativt sett en förbättrad ekonomisk standard i förhållande till resterande befolkningen i början av 2000-talet. Detta berodde till stor del på införandet av garantipensionen, ökande pensioner i och med följsamhetsindexeringen samt att reallöneökningarna för de 0–65 år 2002 och 2003 var relativt låga. Åren 2004 till 2007 kännetecknades av en relativt god tillväxt i ekonomin och under denna period fick pensionärerna, relativt sett, en lägre ekonomisk standard. Detta gällde främst de ensamstående som har en större andel av sin pension i form garantipension som enbart följer prisutvecklingen. Den största minskningen för ensamstående skedde mellan 2006 och 2007. Reallöneutvecklingen och det jobbskatteavdrag som de förvärvsaktiva fick del av ledde till lägre relativ ekonomisk standard för pensionärerna. Även 2010–2011

framgår att alla pensionärsgrupper fick det relativt sämre (prognos). Dessa år sänktes de inkomstgrundade pensionerna.

Diagram 7.4 Pensionärernas ekonomiska standard (median) i förhållande till 0–65 år, andel, 2002–2009 prognos 2010–2011

Källa: SCB, FASIT, 2002–2009, prognos 2010–2011.

Under de tre senaste åren 2009, 2010 och 2011 har pensionärernas skatt sänkts för att stärka pensionärernas ekonomi. Det första året riktades skattesänkningen särskilt till pensionärer med låga inkomster. Åren 2010 och 2011 gjordes bredare skattesänkningar för pensionärsgruppen. Dessa skattesänkningar har till viss del kompenserat minskningarna av pensionerna, samt de ökade reallöner och ytterligare skattesänkningar som de förvärvsarbetande fått ta del av under perioden. Sammanboende pensionärer har under den studerade perioden haft en ganska stabil ekonomisk standard i förhållande till gruppen 0–65, kring 90 procent. Däremot minskade ensamstående män 66+ sin ekonomiska standard från 74 till 69 procent av 0–65 åringarnas standard. De ensamstående pensionärskvinnorna som redan vid periodens början hade den lägsta ekonomiska standarden, 68 procent i förhållande till 0–65 åringarna standard, beräknas år 2011 ha en ekonomisk standard motsvarande 63 procent.

Äldre ensamstående kvinnor har sämst ekonomi bland pensionärerna

I tabell 7.1 indelas pensionärerna i flera undergrupper. Indelningen är gjord efter ålder, kön och boende. Tabellen visar nivån på ekonomisk standard och hur stor den är i relation till den ekonomiska standarden för gruppen 0–65 år.

Tabell 7.1 Ekonomisk standard fördelat på olika åldersgrupper, 2011

	Boende	Kön	Ekonomisk standard (median) 2011	Ekonomisk standard jämfört åldrar 0-65, procent		Antal, tusen	Andel av befolkningen
				2011	2002		
66-74	Ensamstående	män	151 100	70	77	100	11
		kvinnor	142 700	66	72	159	
	Sammanboende	män	233 000	107	102	304	
		kvinnor	208 100	96	94	267	
75-84	Ensamstående	män	149 500	69	74	72	9
		kvinnor	137 500	63	67	188	
	Sammanboende	män	179 500	83	85	160	
		kvinnor	171 500	79	83	239	
85+	Ensamstående	män	146 800	68	70	38	3
		kvinnor	134 900	62	63	129	
	Sammanboende	män	163 000	75	76	41	
		kvinnor	159 900	74	76	19	
0-65		Samtliga	217 084	100	100	7582	77

Källa: SCB, FASIT, 2002 och prognos 2011.

Ensamstående kvinnor är den grupp bland pensionärerna som har allra lägst ekonomisk standard. Detta gäller framförallt de allra äldsta ensamstående kvinnorna som har en ekonomisk standard motsvarande 62 procent av 0–65 åringarnas standard. Näst sämst har de yngre ensamstående pensionärskvinnorna med en bara något högre ekonomisk standard. Därefter följer de ensamstående männen, där de allra äldsta har lägst ekonomisk

standard med 68 procent i förhållande till åldersgruppen 0–65 år. Av alla studerade pensionärsgrupper har de sammanboende pensionärerna högst ekonomisk standard, bland dessa är dessutom skillnaderna betydligt större mellan åldersgrupperna. De yngsta sammanboende pensionärsmännen har högst ekonomisk standard, t.o.m. en 7 procent högre ekonomisk standard än den för dem som är under 66 år.¹⁹

I förhållande till 2002 är det enbart de yngre sammanboende pensionärerna som har fått en relativ förbättring i förhållande till dem under 66 år. Alla andra pensionärsgrupper har fått en lägre ekonomisk standard relativt dem 0–65 år.

Utrikes födda pensionärer har lägre ekonomisk standard

Utrikes födda personer äldre än 66 år har lägre ekonomisk standard än svenskfödda. Den genomsnittliga pensionen blir lägre ju färre bosättnings- och intjänandeår man haft i Sverige. T.ex. utges full garantipension efter 40 bosättningsår i Sverige. En högre andel av utrikes födda uppbär också garantipension och/eller Äldreförsörjningsstöd än svenskfödda pensionärer. Att utrikes födda i högre utsträckning är ensamstående än svenskfödda bidrar också till de utrikes föddas lägre ekonomiska standard.

¹⁹ Att sammanboende mäns ekonomiska standard är högre än sammanboende kvinnors ekonomiska standard, trots att ekonomisk standard beräknas genom att alla i hushållet får samma ekonomiska standard, beror på att det är vanligare att männen i åldrarna 66-74 är sammanboende med yngre kvinnor (vilka vanligtvis har högre inkomster än pensionärskvinnor).

Tabell 7.2 Ekonomisk standard fördelat på olika åldersgrupper, 2011

	Kön	Utrikes/svenskfödd	Ekonomisk standard (median)	Andel med garantipension och/eller ÄFS	Andel av befolkningen 66+
Ensamstående	män	Utrikes födda	134 300	38	2
		Födda i Sverige	150 800	24	12
	kvinnor	Utrikes födda	133 100	64	4
		Födda i Sverige	138 500	60	26
Sammanboende	män	Utrikes födda	188 300	27	3
		Födda i Sverige	204 500	9	28
	kvinnor	Utrikes födda	182 000	55	2
		Födda i Sverige	195 000	56	23
66+	Samtliga		170 789	39	100

Källa: SCB, FASIT, prognos 2011.

7.3 Inkomstjämlighet, pensionärer jämfört med övriga

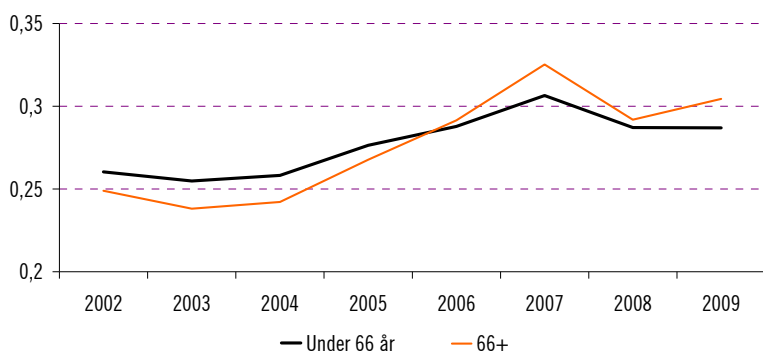
Av föregående avsnitt framgår hur inkomsterna skiljer sig åt inom gruppen pensionärer. Här presenteras ett annat sätt att mer komprimerat visa på sådana skillnader i inkomster inom en grupp. Inkomstspridningen mäts vanligen genom den så kallade Gini-koefficienten. Gini-koefficienten är ett tal mellan 0 och 1. Värdet 1 beskriver en totalt ojämlig fördelning där alla inkomster går till en enda person, värdet 0 motsvarar en fullständigt jämlig fördelning där alla har lika höga inkomster. Internationellt sett har Sverige en relativt jämn inkomstfördelning.²⁰

Inkomstspridningen har ökat mellan 2002 och 2009, både inom pensionärgruppen som för gruppen yngre än 66 år. Inkomstspridningen var som störst 2007 och det berodde framför-

²⁰ Se exempelvis: OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics, Socialstyrelsen – Social rapport 2010.

allt på höga kapitalinkomster detta år.²¹ I början av 2000-talet var spridningen mindre bland pensionärerna som grupp än bland åldrarna 0–65 medan det motsatta gällde i slutet av perioden. Den ökade inkomstspridningen i pensionärsgruppen beror förmodligen en del på följsamhetsindexeringen men även på de nyblivna pensionärernas högre inkomster. Andra anledningar till den ökande inkomstjämligheten från och med 2007 är förmodligen de nya skatteregler som infördes det året. Den disponibla inkomsten höjdes för dem med arbetsinkomst genom ett jobbskatteavdrag, dessutom togs både förmögenhets- och fastighets-skatten bort. Att inkomstjämligheten ökat mer bland pensionärerna kan, förutom ökad spridning vad gäller pensionsinkomster, bero på att en relativt stor del av dessa både har förmögenhet och fastigheter.

Diagram 7.5 Ginikoefficienten, ekonomisk standard 2002–2009

Källa: SCB, FASIT, 2002–2009.

²¹ Om Gini-koefficienten mäts exklusive kapitalinkomst är trenden densamma - dock ligger nivån något lägre och utan ökning 2007.

7.4 Pensionärer med svag ekonomi

I detta avsnitt presenteras olika sätt att mäta andelen pensionärer med svag ekonomi. Det är inte givet att andelen med svag ekonomi utvecklas på samma sätt som den genomsnittliga pensionärens ekonomiska standard sett till medianobservationen eftersom inkomstspridningen inom gruppen kan förändras över tid.

Låg ekonomisk standard

Ett i fördelningspolitiska sammanhang ofta förekommande sätt att mäta andelen ekonomiskt utsatta är att se hur stor andel av pensionärerna som har en *låg ekonomisk standard*. Med det menas en ekonomisk standard som understiger 60 procent av medianen för hela befolkningen.

Tabell 7.3 Tabell 7.3 Andel personer med låg ekonomisk standard, prognos 2011 jämfört med 2002

Ålder	Boende	Andel under 60%, 2011		Förändring 2011-2002	
		Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
0-65	Ensamstående	25	30	+9	+13
	Sammanboende	9	8	+2	+2
66-74	Ensamstående	18	24	+4	+11
	Sammanboende	3	3	0	+1
75-84	Ensamstående	21	24	+5	+2
	Sammanboende	5	5	0	+1
85+	Ensamstående	22	30	0	-1
	Sammanboende	7	5	-1	-2
66+	Utrikes födda	17	25	+2	+9
	Födda i Sverige	7	15	0	+1
0-65 Samtliga		14	15	+4	+5
66+ Samtliga		9	16	+1	+1

Källa: SCB, FASIT, 2002 och prognos 2011.

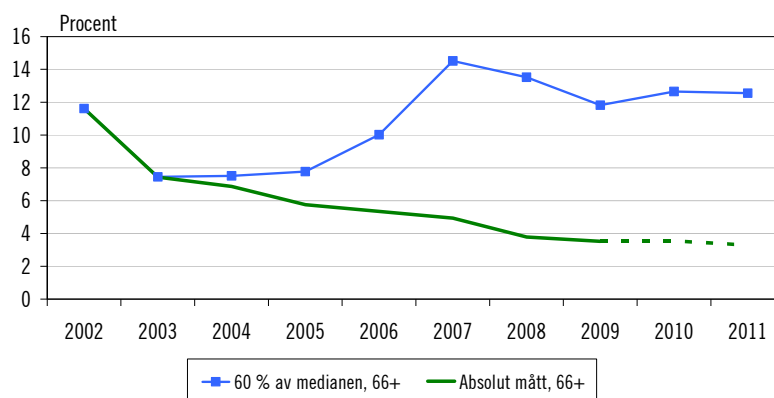
Av tabell 7.3 framkommer att ensamstående betydligt oftare har svag ekonomi än sammanboende samt att kvinnor oftare har låg ekonomisk standard än män. Äldre pensionärer har oftare svag ekonomi än yngre pensionärer. Andelen ekonomiskt utsatta är högst bland ensamstående kvinnor som var äldre än 85 år, knappt en tredjedel av dessa hade relativt sett svag ekonomi. Låg ekonomisk standard är lika vanligt bland pensionärskvinnor som för kvinnor 0–65 år, pensionärsmän har däremot en lägre andel utsatta än män 0–65 år. Ekonomisk utsatthet är vanligare bland utrikes födda pensionärer än svenskfödda.

Andelen ekonomiskt utsatta har ökat i nästan alla grupper mellan 2002 och 2011– det är ett uttryck för att inkomstspridningen i samhället har ökat under denna period. Ensamstående kvinnor 66–74 år har dubblat sin andel med svag ekonomi. Även en stor ökning har skett för ensamstående kvinnor 0–65 år. Andelen ekonomiskt utsatta i den äldsta gruppen pensionärer har varit oförändrat eller till och med minskat något i förhållande till 2002. Trots att andelen ekonomiskt utsatta i vissa delgrupper ökat mycket så har andelen ekonomiskt utsatta bland samtliga pensionärer inte ökat så mycket. Den låga minskningen totalt sett beror på att andelen sammanboende bland pensionärerna har ökat (från 52 till 57 procent), vilka i betydligt mindre utsträckning är ekonomiskt utsatta.

Låg ekonomisk standard relativt och absolut sett

I diagram 7.6 visas andelen med låg ekonomisk standard bland pensionärerna åren 2002–2011 både relativt och absolut sett.

Diagram 7.6 Andelen ekonomiskt utsatta över 65 år, relativt mått samt absolut, fasta priser , 2002–2009 prognos 2010–2011

Källa: SCB, FASTT, 2002–2009, prognos 2010–2011.

Om varje enskilt år följs framgår att andelen ekonomiskt utsatta minskade 2003 i och med införandet av garantipensionen. Denna andel var fortsatt låg fram till och med 2005. Då definitionen av ekonomisk utsatthet är en ekonomisk standard understigande 60 procent av medianen förändras denna gräns med medianinkomsten i samhället. Åren 2006 och 2007 ökade andelen ekonomiskt utsatta 66+, dels på grund av tillväxt som de förvärvsaktiva fick ta större del av men även införandet av jobbskatteavdraget 2007. Detta medförde en höjd medianinkomst totalt sett och därmed en högre nivå för vilken inkomst som avgränsar relativt låg ekonomisk standard. Fler 66+ klassades därigenom ha en låg ekonomisk standard.

I diagrammet visas även hur stor andel av pensionärerna som *absolut sett* har en låg ekonomisk standard. Med utgångspunkt i den beloppsmässiga gränsen för relativ ekonomisk utsatthet 2002 studeras andelen som för övriga år understiger en sådan

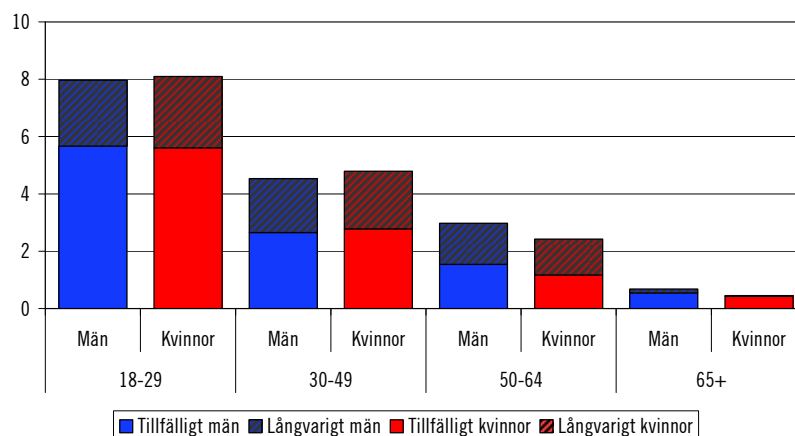
ekonomisk standard.²² Andelen med sådan absolut sett låg inkomst har haft en helt annan utveckling än det föregående måttet. Under perioden har andelen med absolut sett låg ekonomisk standard minskat från cirka 12 till drygt 3 procent i takt med att gruppen 66+ fått en högre real inkomstnivå.

Få äldre med ekonomiskt bistånd

En annan indikator på ekonomisk utsatthet är andelen av befolkningen som är mottagare av ekonomiskt bistånd. Det ekonomiska biståndets roll är att fungera som ett yttersta skydds nät för människor som har tillfälliga försörjningssvårigheter. Bistånd ges till den som inte själv eller på annat sätt kan tillgodose sina behov. Andelen över 65 år med ekonomiskt bistånd är väldigt låg jämfört med yngre åldrar. Mindre än en procent, 0,7 procent av männen och 0,5 procent av kvinnorna, mottog ekonomiskt bistånd år 2010. Om enbart gruppen 75 år och äldre studeras är andelen med ekonomiskt bistånd ännu mindre, 0,4 procent för både männen och kvinnorna. Även andelen med långvarigt ekonomiskt bistånd, dvs. med bistånd minst 10 månader under kalenderåret, är procentuellt mindre bland pensionärerna än bland övriga grupper. Totalt mottog knappt 10 000 personer av totalt 1,7 miljoner personer över 65 år ekonomiskt bistånd. Av dessa hade 1 300 personer långvarigt bistånd. Anledningen till att så få av pensionärerna har ekonomiskt bistånd är förekomsten av grundskyddet i form av garanti-pension, äldreförsörjningsstöd och bostadstillägg. Av dem som fick ekonomiskt bistånd var drygt hälften födda utomlands.

²² Rent praktiskt görs detta genom att för varje år efter 2002 ha samma beloppsmässiga gräns för ekonomisk utsatthet som gällde för 2002, men räkna upp den med inflationen varje år.

Diagram 7.7 Andel med ekonomiskt bistånd fördelat på olika åldrar och varaktighet 2010, Procent

Källa: Socialstyrelsen, Ekonomiskt bistånd årsstatistik 2010.

Ekonomiska problem vanligare bland yngre

På temat svag ekonomi kan det också vara relevant att studera den självupplevda situationen. I det följande presenteras resultat baserade på kvalitativa frågor från SCB:s undersökning om levnadsförhållanden (ULF). Där ställs frågor kring om man det senaste året upplevt ekonomiska problem. Definitionen av ekonomiska problem är att man svarat ja på någon av följande tre frågor:

"Har det under senaste 12 månaderna hänt att du/ni kommit efter med betalningen av..."

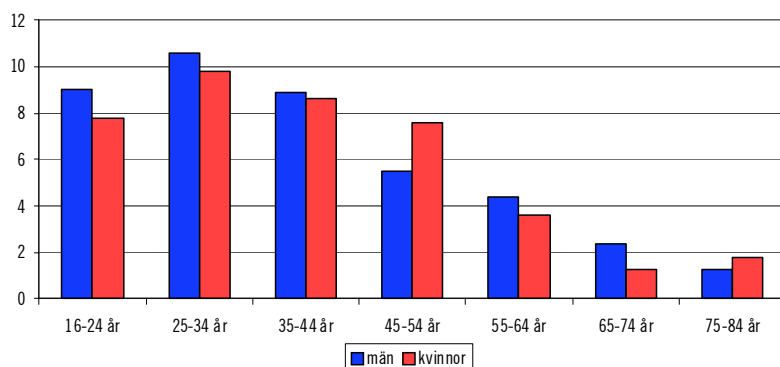
"...avgiften till bostadsrättsföreningen/hyran för bostaden?"

"...räntor och amorteringar för bostaden?"

"...räkningar för el, gas, telefon, vatten sophämtning eller liknande?"

Sett till hela befolkningen (16–84 år) har 7 procent av de tillfrågade männen och 6 procent av kvinnorna svarat ja. En högre andel i de yngre åldrarna har upplevt ekonomiska problem än de över 65 år. Åldersklasserna 65 år och äldre har lägre andel med ekonomiska problem än andra och den ligger mellan en och två procent. Pensionärerna har vanligtvis lägre utgifter än de förvärvsaktiva hushållen, den lägre andelen som haft ekonomiska problem kan också bero på att pensionärsgruppen i mindre utsträckning har lån och kreditkulder vilka kan variera mycket över tiden, att de har större tillgångar samt att äldre måhända har en bättre ekonomisk planering – eller åtminstone mer förutsägbara ekonomiska framtidsutsikter.

Diagram 7.8 Andel som upplevt ekonomiska problem 2010, Procent

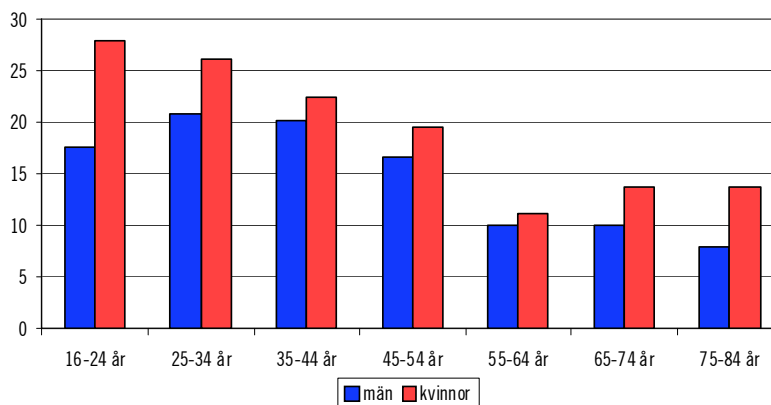

Källa: SCB, ULF 2010.

Drygt var tionde pensionär säger sig sakna kontantmarginal

I det fall den intervjuade personen svarat nej på frågan "Skulle du/ditt hushåll inom en månad klara av att betala en oväntad utgift på 8000 kronor utan att låna eller be om hjälp?" betraktas personen sakna en kontantmarginal. För befolkningen i stort (16–84 år) uppger 16 procent av männen och 20 procent av kvinnorna att man inte har en sådan marginal. I de yngre åldrarna saknar störst andel en kontantmarginal. Personer som är 55 år och äldre är de som oftast säger sig ha en kontantmarginal. Ser vi till gruppen 65 år och äldre är det knappt 10 procent av männen och 14 procent av kvinnorna som uppger att de inte skulle klara en sådan plötslig utgift. Genomgående är det en större andel kvinnor än män som saknar kontantmarginal.

Diagram 7.9 Andel som uppger att de saknar kontantmarginal 2010, Procent

Källa: SCB, ULF 2010.

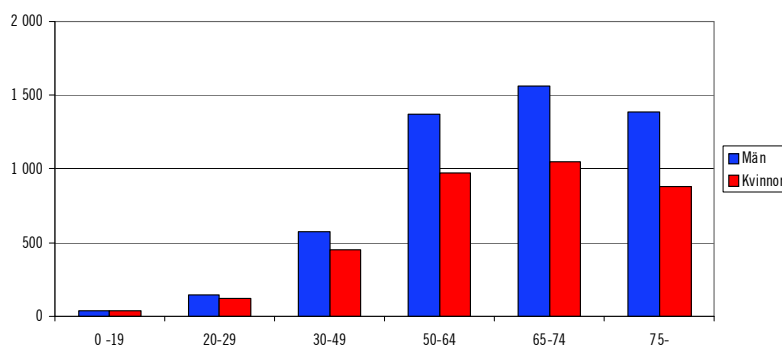
7.5 Tillgångar och skulder

Vid sidan av de årliga inkomsterna från t.ex. arbete och pension har många också tillgångar och skulder som påverkar den ekonomiska levnadsnivån. Tillgångar kan ge en trygghet och även bidra till den materiella levnadsstandarderna i det fall att tillgångarna är reala, som t.ex. hus. Förmögenhetsbilden visar därför ytterligare en sida av pensionärernas ekonomiska situation. I det här avsnittet jämförs de äldres tillgångar med andra åldersgrupper. Tillgångssidan kan delas in i *reala tillgångar* (huvudsakligen bostäder, här värderade till marknadspris) och *finansiella tillgångar* (aktier, banktillgångar, obligationer m.m.). Nettoförmögenheten utgörs av summan av de reala och finansiella tillgångarna minus *skulderna* (som t.ex. består av bostadslån och studielån). Som framgått av avsnitt 7.4 är pensionärskollektivet i mindre utsträckning än andra grupper utsatta för ekonomiska svårigheter vad avser de löpande utgifterna. En större andel har också en kontantmarginal. Detta kan vara direkt relaterat till gruppens förhållandevis goda tillgångar.

Störst förmögenhet i åldrarna 65–74

Det är i åldrarna 65–74 som nettoförmögenheten är störst. I genomsnitt hade männen bland dessa drygt 1,5 miljon kronor medan kvinnorna i samma åldersgrupp i genomsnitt hade en nettoförmögenhet på drygt 1 miljon kronor.

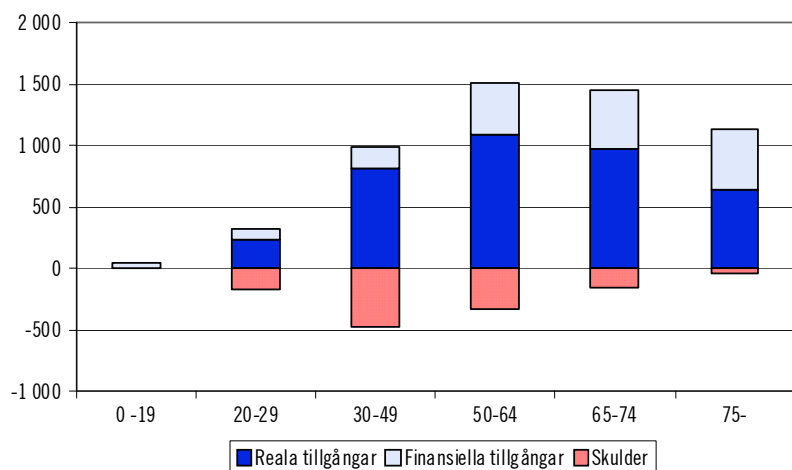
Diagram 7.10 Genomsnittlig nettoförmögenhet män respektive kvinnor 2007, tusentals kronor

Källa: SCB, Hushållens ekonomi 2007.

I diagram 7.11 är förmögenheten uppdelad på reala och finansiella tillgångar samt skulder. Skulderna är som störst i åldrarna 30–49 och minskar därefter med stigande ålder. De reala tillgångarnas värde är som störst för åldersgruppen 50–64 år och åldrarna 65–74. De finansiella tillgångarna ökar däremot med stigande ålder och är som störst för de allra äldsta. Trots att 50–64 åringarna är de med störst tillgångar är det ändå åldrarna 65–74 som har den största nettoförmögenheten på grund av att de i genomsnitt har lägre skulder.

Diagram 7.11 Genomsnittlig nettoförmögenhet fördelad på olika tillgångsslag samt skulder tusentals kronor

Källa: SCB, Hushållens ekonomi 2007.

Stor spridning av förmögenheten

Även om en del åldersgrupper har en hög genomsnittlig förmögenhet innebär inte detta att alla personer i dessa åldrar har en nettoförmögenhet. Förmögenhet är mycket mer ojämnt fördelat än vanliga inkomster. En mycket liten andel av befolkningen har väldigt stor förmögenhet. Av tabell 7.4 framgår hur förmögenheten var fördelad i befolkningen 2006. Bland 20–64-åringarna hade 54 procent av männen och kvinnorna ingen eller negativ förmögenhet och motsvarande andel för pensionärerna var 16 procent. Störst andel med en nettoförmögenhet på över en miljon kronor återfinns bland männen i grupperna 65–74 och 75–84 år.

Tabell 7.4 Skattepliktig förmögenhet per åldersklass 2006

	20-64 år		65-74 år		75-84 år		85 år +	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
negativ	49	49	16	14	7	5	2	2
noll	5	5	4	5	6	8	10	11
1-50 tkr	8	9	6	10	8	12	8	14
50-1000 tkr	30	31	51	56	57	61	60	63
>1000 tkr	7	6	22	15	22	14	20	11
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB, STAR 2006.

Not: I denna tabell är förmögenheten den skattepliktiga förmögenheten dvs. ej marknadsvärderad.

Tyvärr är uppgifterna avseende förmögenhet relativt gamla eftersom förmögenhetsskatten och därmed kontrolluppgiftsskyldigheten slopades vilket innebar att dessa uppgifter inte längre finns i offentliga register. Som en indikator på att pensionärerna fortfarande har en relativt bättre förmögenhetsställning än yngre har vi studerat fastighetsvärden och kapitalinkomster. Totalt ger det bilden av att de äldre fortfarande har en bättre förmögenhetsställning.²³

7.6 Pensionärernas utgifter

Den ekonomiska situationen har dels en inkomstsida som belyses ur flera perspektiv i den här rapporten. Utgiftssidan är emellertid också angelägen att illustrera för att få en helhetsbild. Det är däremot inte möjligt att göra det i samma omfattning. Framförallt är det bristen på datamaterial som gör att utgiftssidan inte kan mäta sig med inkomsterna vad gäller det statistiska underlagets omfång och alternativformer. Detta är inte särskilt

²³ Fastighetsvärdena hade ökat relativt mer för äldre än yngre mellan 2007 och 2009. Dessutom hade kapitalinkomsterna minskat mindre för de äldre än de yngre under samma period.

konstigt med tanke på de tidskrävande noteringarna som krävs av individerna då alla hushållets utgifter skall sammanställas. Inkomster däremot, registreras automatiskt i samband med varje taxering.

I tabell 7.5 sammanställs utgifterna för ensamstående utan barn i olika åldrar. Den beloppsmässiga nivån på utgifterna minskar betydligt för pensionärerna med stigande ålder - om detta beror på ett mindre konsumtionsutrymme eller ett annat konsumtionsmönster går inte att avgöra. Att de yngre pensionärerna är mer aktiva än de äldre bekräftas på så sätt att de lägger mer av utgifterna på transport, kultur och restauranger både sett till belopp och andel av utgifterna. Med stigande ålder minskar de dessa utgifter. De äldre lägger mer pengar på boende än de mellan 20–65, både belopps- och andelsmässigt. För åldrar över 70 år ökar även kostnaderna för hälsovård. Vissa utgifter är förmodligen svårare att påverka såsom boendekostnad och hälsovård vilka ökar med stigande ålder.

Tabell 7.5 Utgifter för ensamstående utan barn i olika åldrar, 2008–2009

	Kronor				Andel (%)			
	20-65	66-69	70-73	74+	20-65	66-69	70-73	74+
Livsmedel mm	1 710	1 830	1 840	1 590	12	13	16	15
Alkohol, tobak	440	320	180	170	3	2	2	2
Kläder mm	810	540	200	390	6	4	2	4
Bostadskostnad	3 890	4 320	3 910	4 180	27	32	34	38
Inventarier	780	720	430	530	5	5	4	5
Hälsovård	300	290	390	350	2	2	3	3
Transport	1 920	1 840	1 440	1 220	13	14	12	11
Kommunikation	580	430	430	360	4	3	4	3
Kultur mm	2 554	2 010	1 560	1 417	17	15	13	13
Restauranger	804	594	330	172	6	4	3	2
Div. varor mm	817	688	898	497	6	5	8	5
Summa	14 605	13 583	11 607	10 876	100	100	100	100

Källa: SCB, Socialdepartementets beräkningar i HUT 2008 och 2009.

Bilaga 1 Material och metod

Inkomstutvecklingen ur flera perspektiv

För att ge en så rättvisande och mångsidig bild som möjligt av äldres/pensionärens ekonomi behövs flera angreppssätt som kompletterar varandra. I den här rapporten används i huvudsak två olika metoder: panelanalys och gruppanalys.

En panelanalys innebär att man följer *samma individer* ett antal år i ett paneldatamaterial. Inga nya personer tillåts komma till i materialet under den studerade perioden (t.ex. nyblivna pensionärer), och personer som inte är med i materialet samtliga år tillåts heller inte vara med i panelen (t.ex. personer som avlidit under den studerade perioden). Dessa villkor ger upphov till selektionseffekter, t.ex. får man därigenom med mindre antal äldre personer, vilka ofta ha låga inkomster, i materialet än om ett enskilt år skulle studerats. Metoden ger svar på frågor om hur inkomsterna utvecklats, t.ex. för dem som varit pensionärer hela tiden mellan åren 2004 och 2009. Panelanalysen ger således information om hur inkomstutvecklingen varit för den enskilde och orsaksfaktorer som förklarar den.

Pensionärerna som *grupp* betraktat är det andra sättet att visa utvecklingen på. Här jämförs samma åldersgrupp, t.ex. alla över 65 år eller 66–74-åringar, under en följd av år. Varje år innehåller ett nytt tvärsnitt. Pensionärsgruppen förändras löpande genom att nya personer tillkommer och vissa lämnar den. De nytillkomna pensionärerna har exempelvis sedan lång tid uppvisat

högre inkomster än de som lämnat gruppen.²⁴ Genom denna metod får vi bl.a. svar på hur pensionärerna som grupp har det ekonomiskt jämfört med övriga och hur detta förhållande förändras över tiden. Den upprepade tvärsnittanalysen kallas för *gruppanalys*. I vissa är det inte utvecklingen över tid som studeras. Delgrupper jämförs t.ex. med varandra ett visst kalenderår.

Utöver individ- och gruppanalysen återfinns i den här rapporten ett avsnitt om typfall. Med det menas att en fiktiv persons allmänna pension skrivs fram över tid. Syftet med typfalls-exemplen är att visa just hur den allmänna pensionen utvecklats, utan att blanda in övriga inkomstslag. En annan fördel med typfallen är att data finns ända fram till och med 2012²⁵ medan empiriska utfall i övriga datamaterial enbart sträcker sig fram till 2009.

Inkomstbegrepp

I rapporten används flera olika inkomstbegrepp. *Bruttoinkomsten* är inkomsten före skatt. I detta inkomstbegrepp inkluderas arbetsinkomster, skattepliktiga transfereringar (pensioner m.m.) och kapitalinkomster.²⁶ När kapitalinkomster exkluderas kallas inkomsten *förvärvsinkomst*.

Den *disponibla inkomsten* är bruttoinkomsten efter beskattning med tillägg för skattefria transfereringar. Den disponibla inkomsten avspeglar givetvis det ekonomiska utrymmet bättre än bruttoinkomsten.

Disponibel inkomst redovisas oftast på individnivå. Ibland tas också hänsyn till hushållets storlek och hushållets sammanlagda inkomster vilket ger den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet, ekonomisk standard. På så vis blir den ekonomiska situationen för olika familjetyper mer rättvisande, och gör in-

²⁴ Förutom att nyblivna pensionärer tillkommer varje år förändras gruppen genom dödsfall, ut- och invandring.

²⁵ KPI för 2011 och 2012 för omräkning i fasta priser utgörs dock av en prognos.

²⁶ Kapitalinkomsterna har att göra med personens förmögenhetssituation vars betydelse framgår av kapitel 6.

komsten för t.ex. individer i barnfamiljer mer jämförbar med ensamstående pensionärers. Ekonomisk standard skapas genom att man dividerar den totala disponibla inkomsten med hushållets antal konsumtionsenheter. Man skulle kunna tänka sig att helt enkelt dividera med antalet hushållsmedlemmar men eftersom det finns vissa stordriftsfördelar med parhushåll jämfört med ensamhushåll och eftersom barn inte har lika höga kostnader som vuxna, skulle en sådan operation inte bli rättvisande. I stället används följande system:

Tabell B.1 Vikter för beräkning av antal konsumtionsenheter

Ensamboende och första vuxen i samboförhållande	1,00
Andra vuxen i samboförhållande	0,51
Första barn 0-19 år	0,52
Andra och påföljande barn 0-19 år	0,42
Ytterligare vuxen	0,60

Skalan är SCB:s Svensk konsumtionsenhetsskala 2004.

Datamaterial

Undersökningen om *Hushållens ekonomi (HEK)* från SCB är ett tvärsnitt som beskriver framförallt inkomsterna för Sveriges befolkning. Med hjälp av ett stort antal uppgifter kan olika inkomster beräknas, exempelvis arbetsinkomst och disponibel inkomst. Redovisningar kan göras efter bl.a. ålder, kön, och hushållstyp. Undersökningen visar också hushållssammansättningen i Sverige. HEK-undersökningen genomförs varje år och baseras på ett urval av befolkningen. År 2009 var det t.ex. 17 000 hushåll som ingick i undersökningen. De utvalda hushållen får i en telefonintervju besvara frågor om bl.a. hushållets sammansättning samt boende- och sysselsättningsförhållanden. Dessa uppgifter kompletterar registerbaserade uppgifter. Svartsbortfallet på inter-

vjufrågorna i HEK 2009 var 39 procent²⁷, men bortfallet i de registerbaserade uppgifterna är obetydligt.

I förmögenhetsavsnittet har STAR-urvalet också använts, med ca 670 000 urvalspersoner. Urvalet har kompletterats med uppgift om make/maka/barn, vilket leder till att antalet individer i urvalet är ca 1,6 miljoner. Styrkan med detta urval är att olika grupper kan studeras i detalj, att det är möjligt med regionala nedbrytningar samt att olika beräkningar erhåller större precision. Det är även kompletterat med personer med stor förvärvsinkomst, höga kapitalvinster etc. och att det därför kan vara att föredra vid studeier av bl.a. förmögenhet.

För att kunna följa samma individer över tiden har två longitudinella databaser använts *LINDA* och *LISA*.²⁸

LINDA är en panelurvalsundersökning och bygger enbart på registeruppgifter. Inkomståret 1994 drogs ett obundet slumpmässigt urval om 300 000 personer. Dessa urvalspersoner bildar en panel som kan följas från 1968, första året som SCB har totalräknad inkomststatistik, och framåt. För att urvalet skall kunna användas för tvärsnittsstudier varje enskilt år kompletteras urvalet med nya urvalspersoner så att urvalet motsvarar 3 procent av befolkningen respektive år. *LINDA* sammanställs av SCB. Då *LINDA* bygger på registeruppgifter finns inget svarsbortfall.

Individdatabasen *LISA* har även den använts i individperspektivet. *LISA* innehåller samtliga personer 16 år och däröver, som varit folkbokförda i Sverige den 31/12 respektive år. Data finns för närvarande från och med årgång 1990. Framförallt har de delar i *LISA* som kommer från Inkomst- och taxeringsregistret använts i denna rapport. Eftersom inkomst- och taxeringsregistret baseras på data på totalnivå kan den även användas för studier av grupper som är små till antalet.

²⁷ SCB har haft ett ökande problem med bortfall under 2000-talet.

²⁸ *LINDA*= Longitudinella individdatabas, *LISA*= Longitudinell integrationsdatabas för sjukförsäkrings- och arbetsmarknadsstudier.

Eftersom varken HEK, STAR eller LINDA är totalundersökningar medför detta att resultaten har slumpmässiga urvalsfel, vilka är mindre i LINDA pga. urvalsstorleken. För HEK gäller med avseende på intervjufrågorna även bortfallsfel. Läsaren bör vara medveten om att en felmarginal finns, särskilt när små delgrupper analyseras och antalet observationer därför är få.

Bilaga 2 Regelförändringar 1999–2011

1999–01

Ersättningsnivån i BTP höjs från 85 till 90 procent av bostadskostnaden mellan 100–4 000 kronor.

Folkpension och ATP beräknas åter med det fulla basbeloppet. Basbeloppet benämns från år 1999 prisbasbeloppet.

1999–06

Pensionstillskottet höjs till 56,9 procent av prisbasbeloppet.

2001–01

Delpension upphör att nybeviljas.

Taket för särskilt grundavdrag höjs till 1,559 gånger prisbasbeloppet för ogift och 1,381 gånger prisbasbeloppet för gift pensionär. Det allmänna grundavdraget höjs.

Den maximala boendekostnad som ger BTP höjs från 4 000 till 4 500 kronor. ”Golvet” om 100 kronor tas bort.

För SBTP höjs gränsen för den bostadskostnad som kan beaktas från 5 200 kronor till 5 700 kronor. Vidare höjs gränsen för skälig levnadsnivå till lägst 1,294 gånger prisbasbeloppet för den som är ogift och lägst 1,084 gånger prisbasbeloppet för den som är gift.

2002-01

Följsamhetsindexering av tilläggspension för dem som under året fyller 66 år. Det innebär att tilläggspensionen räknas upp i förhållande till genomsnittliga inkomstutvecklingen i samhället.

Nivån för BTP höjs från 90 till 91 procent av bostadskostnaden som inte överstiger 4 500 kronor per månad. Åldersgränsen för när ett hemmavarande barn ska anses som självförsörjande och därmed svara för en del av bostadskostnaden höjs från 18 till 20 år.

Särskild skattereduktion utvidgas till att även gälla pensionsinkomster. Reduktionen innebär en sänkt skatt med upp till 110 kronor/månad.

2003-01

Det reformerade ålderspensionssystemet träder i full kraft. Grundskyddet dvs. folkpension och pensionstillskott ersätts av garantipension. ATP ersätts av tilläggspension. Det särskilda grundavdraget för folkpensionärer (SGA) tas bort.

Äldreförsörjningsstöd införs för personer som fyllt 65 år och som inte kan försörja sig genom det allmänna pensionssystemet eller på något annat sätt. Ersättning ges upp till en skälig levnadsnivå motsvarande SBTP. Även ersättning för en skälig bostadskostnad kan ges. Stödet betalas ut vid bosättning i Sverige och är helt inkomstprövat.

Ändrade BTP-regler med anledning av det reformerade pensionssystemet. Dessutom sker förändringar i inkomstprövningen då inkomstbegreppet bättre skall överensstämma med skattelagstiftningen.

2005-01

Höjt bostadskostnadstak för BTP från 4 500 till 4 670 kronor per månad för ogifta personer och med 85 kronor per månad för gifta. SBTP och äldreförsörjningsstöd höjs med motsvarande belopp.

2006-01

Höjt bostadskostnadstak för BTP med 180 kronor per månad för ogifta personer och med 90 kronor per månad för gifta som har fyllt 65 år. SBTP och äldreförsörjningsstöd höjs med motsvarande belopp. Ersättningsgraden i BTP-systemets höjs från 91 till 93 procent av boendekostnaden.

2007-01

Höjt bostadskostnadstak för BTP med 150 kr per månad liksom gränsen för skälig bostadskostnad SBTP och ÄFS.

Den särskilda löneskatten för personer som fyllt 65 år och är födda 1938 eller senare slopas. Därmed är deras arbetsinkomster endast belagda med ålderspensionsavgift, inga andra socialavgifter.

Jobbskatteavdrag införs. För personer 65 år och äldre ges ett förhöjt avdrag.

2008-01

Den del av arbetsinkomsten som tas med i reduceringsinkomsten vid beräkning av BTP och SBTP sänks till 80 procents viktning (tidigare 100).

Den särskilda löneskatten för personer som inte omfattas av det reformerade pensionssystemet slopas. Därmed betalar de inga socialavgifter överhuvudtaget.

2009-01

Ett förhöjt grundavdrag för personer som vid årets ingång har fyllt 65 år införs (totalt 1,8 miljarder kronor). De med inkomster under 363 000 kronor får sänkt skatt. Jobbskatteavdraget för personer som fyllt 65 förenklas på så vis att kopplingen till grundavdraget slopas.

Den skäligen levnadsnivån inom förmånerna SBTP och ÄFS höjs till 1,3546 gånger prisbasbeloppet för den som är ogift och till 1,1446 gånger prisbasbeloppet för den som är gift.

Förbehållsbeloppet för fastställande av avgift inom socialtjänstlagen höjs.

2010-01

Grundavdraget för personer som vid årets ingång har fyllt 65 år höjs (totalt 3,5 miljarder kronor).

2011-01

Det förhöjda grundavdraget för personer som vid årets ingång har fyllt 65 år förstärks (totalt 7,5 miljarder kronor). Det innebär skattesänkning för en garantipensionär om ca 2 000 kronor per år och för dem med inkomst på 300 000 kr en skatteminskning om 5 800 kronor.

Departementsserien 2011

Kronologisk förteckning

1. Olovlig fotografering. Ju.
2. Avskaffande av den obligatoriska byggförsäkringen. M.
3. Högre utbildning i utvecklingsarbetet
En analys av högre utbildning inom ramen för svenskt utvecklingsarbete och politiken för global utveckling. UD.
4. Behandling av personuppgifter vid Inspektionen för socialförsäkringen, m.m. S.
5. Barns rätt till vård och sociala insatser stärks. Ju.
6. Ökad konkurrens på det uppdragsarkelogiska området – vissa ändringar i kulturminneslagen. Ku.
7. Sekretess för finansiella företag. Fi.
8. Hotelltjänster. Ju.
9. Förbättringar inom familjepolitiken. S.
10. Preskription av rätt till försäkringsersättning m.m. Ju.
11. Enklare avbetalningsköp. Ju.
12. Genomförande av EU:s direktiv om skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål. L.
13. Upphävande av lagen om exploaterings-samverkan. S.
14. Synnerligen ömmande omständigheter och verkställighetshinder
– en kartläggning av tillämpningen. Ju.
15. Utbyte av uppgifter ur kriminalregister mellan EU:s medlemsstater. Ju.
16. Kustbevakningsdatalag. Fö.
17. Sveriges företagande och konkurrenskraft – Internationell benchmarking. N.
18. Översyn av sjukförsäkringen – förslag till förbättringar. S.
19. Komplettering av kollektivtrafiklagen. N.
20. En reformerad yrkestrafiklagstiftning. N.
21. Vissa lagändringar i fråga om riktade emissioner av aktier. Ju.
22. Anmälningsskyldighet vid utstationering samt förtydligande avseende missbruk av visstidsanställningar enligt anställnings skyddslagen. A.
23. Uppdaterade högkostnadsskydd
– öppen hälso- och sjukvård samt läkemedel. S.
24. Bättre tillgång till kommunala föreskrifter. Fi.
25. Godkännande av Europeiska rådets beslut om ändring av artikel 136 i EUF-fördraget – stabilitetsmekanism för euroländer. SB.
26. Domarnomineringar till internationella domstolar. UD.
27. Brottsbekämpande myndigheters tillgång till informationssystemet för viseringar (VIS). Ju.
28. EU:s gränskodex. Ju.
29. Översyn av myndighetsstrukturen för Sverige-, handels- och investeringsfrämjande. UD.
30. Genomförande av ändringsdirektiv 2010/84/EU avseende säkerhetsövervakning av läkemedel. S.
31. Vissa förenklingar i det arbetsmarknads-politiska regelverket m.m. A.
32. Genomförandet av EU-direktivet om mänskliga organ avsedda för transplantation. S.
33. Rätten att få åldras tillsammans – en fråga om skälighet, värdighet och välbefinnande i äldreomsorgen. S.
34. Översyn av den statliga ersättningen till kommuner för mottagande av ensamkommande barn. Ju.
35. Sweden's fourth national report under the Joint Convention on the safety of spent fuel management and the safety of radioactive waste management.
Swedish implementation of the obligations of the Joint Convention. M.
36. Överklagande av Socialstyrelsens beslut om kritik enligt Patientsäkerhetslagen. S.
37. Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen – en kartläggning + Lättläst + Daisy. S.

38. En EU-rättslig anpassning av regelverket för sprutor och kanyler. S.
39. Internationella namnfrågor. Ju.
40. Vissa ändringar i radio- och tv-lagen (2010:696). Ku.
41. Samordningsförbunds rätt till ersättning för viss mervärdesskatt. Fi.
42. Efter 65 – inte bara pension
En analys av de äldres ekonomiska situation.
S.

Departementsserien 2011

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Godkännande av Europeiska rådets beslut om ändring av artikel 136 i EUF-fördraget – stabilitetsmekanism för euroländer. [25]

Justitiedepartementet

Ölovlig fotografering. [1]
Barns rätt till vård och sociala insatser stärks. [5]
Hotelltjänster. [8]
Preskription av rätt till försäkringsersättning m.m. [10]
Enklare avbetalningsköp. [11]
Synnerligen ömmande omständigheter och verkställighetshinder – en kartläggning av tillämpningen. [14]
Utbyte av uppgifter ur kriminalregister mellan EU:s medlemsstater. [15]
Vissa lagändringar i fråga om riktade emissioner av aktier. [21]
Brottsbekämpande myndigheters tillgång till informationsystemet för viseringar (VIS). [27]
EU:s gränskodex. [28]
Översyn av den statliga ersättningen till kommuner för mottagande av ensamkommande barn. [34]
Internationella namnfrågor. [39]

Utrikesdepartementet

Högre utbildning i utvecklingssamarbetet
En analys av högre utbildning inom ramen för svenskt utvecklingssamarbete och politiken för global utveckling. [3]
Domarnomineringar till internationella domstolar. [26]
Översyn av myndighetsstrukturen för Sverige-, handels- och investeringsfrämjande. [29]

Försvarsdepartementet

Kustbevakningsdatalag. [16]

Socialdepartementet

Behandling av personuppgifter vid Inspektionen för socialförsäkringen, m.m. [4]
Förbättringar inom familjepolitiken. [9]
Upphävande av lagen om exploaterings-samverkan. [13]
Översyn av sjukförsäkringen – förslag till förbättringar. [18]
Uppdaterade högkostnadsskydd
– öppen hälso- och sjukvård samt läkemedel. [23]
Genomförande av ändringsdirektiv 2010/84/EU avseende säkerhetsövervakning av läkemedel. [30]
Genomförandet av EU-direktivet om mänskliga organ avsedda för transplantation. [32]
Rätten att få åldras tillsammans – en fråga om skälighet, värdighet och välbefinnande i äldreomsorgen. [33]
Överklagande av Socialstyrelsens beslut om kritik enligt Patientsäkerhetslagen. [36]
Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen – en kartläggning + Lättläst + Daisy. [37]
En EU-rättslig anpassning av regelverket för sprutor och kanyler. [38]
Efter 65 – inte bara pension
En analys av de äldres ekonomiska situation. [42]

Finansdepartementet

Sekretess för finansiella företag. [7]
Bättre tillgång till kommunala föreskrifter. [24]
Samordningsförbunds rätt till ersättning för viss mervärdesskatt. [41]

Landsbygdsdepartementet

Genomförande av EU:s direktiv om skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål. [12]

Miljödepartementet

Avskaffande av den obligatoriska byggförsäkringen. [2]

Sweden's fourth national report under the Joint Convention on the safety of spent fuel management and the safety of radioactive waste management.

Swedish implementation of the obligations of the Joint Convention. [35]

Näringsdepartementet

Sveriges företagande och konkurrenskraft – Internationell benchmarking. [17]

Komplettering av kollektivtrafiklagen. [19]

En reformerad yrkestrafiklagstiftning. [20]

Kulturdepartementet

Ökad konkurrens på det uppdragsarkeologiska området – vissa ändringar i kulturminneslagen. [6]

Vissa ändringar i radio- och tv-lagen (2010:696). [40]

Arbetsmarknadsdepartementet

Anmälningsskyldighet vid utstationering samt förtydligande avseende missbruk av visstidsanställningar enligt anställningsskyddslagen. [22]

Vissa förenklingar i det arbetsmarknadspolitiska regelverket m.m. [31]